

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 11 (Haziran/June 2023), s. 91-116.
Geliş Tarihi-Received: 22.05.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 13.06.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1300638

Türkçede Önvarsayım ve Önvarsayım Göstercileri

Presupposition and Presupposition Triggers in Turkish

Seçil HIRİK*

Öz

İletişimin devamlılığı için iş birliği içerisinde olmak ne kadar önemliyse konuşurlar arasındaki ortak bağlamın, deneyimlerin ve genel geçer bilgilerin varlığı da bir o kadar önem taşımaktadır. Yazılı ya da sözlü metnin akıcılığı sağlayabilmek ve konuşurlar arasında iletişimi sürdürebilmek için karşılıklı sunulan bilginin varsayılan düzeyde olması gerekmektedir. İletişimin tarafları arasında ön kabul gerektiren bu bilgiler önvarsayımları oluşturmaktadır. Bir örtük anlam unsuru olan sezdirimler kadar olmasa da önvarsayımlar da bu anlam alanının bir parçası olarak görev yapmakla beraber yüzey yapıda da izler taşımaları bakımından açık anlama da yaklaşmaktadır. Önvarsayım ile ilgili alanda yapılan çalışmalarda anlambilimsel ve edimbilimsel olmak üzere iki yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Anlambilimsel yaklaşım, dilsel işaretleyicilerin izlerini takip ederken edimbilimsel yaklaşım önvarsayımsal anlamların bağlamdan çıkarılması gerekliliğini savunmaktadır.

Bu çalışmada anlambilimsel yaklaşım benimsenmiş olmakla beraber sözcelerin sunduğu ve dilsel göstercilerle belirlenen anlamlar, bağlamla da desteklenmektedir. Sezgisel olarak üretilen sözcelere dayanarak önvarsayımların özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır: *olumsuzlama ve sürdürülebilirlik, uzlaşsallık, konuşura aitlik ve uygunluk, tartışılmazlık ve kesinlik, yüzeysel görünümün sunma, gerektirme içeriği, odaklı olmama, göndergesellik*. Tüm bu özellikleri yansıtan ve konuşurun sözcesinde sunduğu önvarsayımsal önermeyi destekleyen dilsel unsurlar ise morfolojik, sözcüksel ve söz dizimsel gösterciler olarak sınıflandırılmaktadır. Bu çalışma, daha sonrasında yapılması amaçlanan önvarsayım göstercilerinin Türk dilinin tarihî lehçelerindeki ve Türkiye Türkçesinin farklı dönemlerinden seçilen edebi metinlerindeki (derlem tabanlı) görünümünü sunmak için bir zemin hazırlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Önvarsayım, önvarsayım göstercileri, anlambilim, edimbilim.

Abstract

As important as cooperation is for the continuity of communication, the existence of a common context, experiences and common knowledge between speakers is just as important. To ensure the fluency of the written or spoken text and to maintain communication between the speakers, the mutually presented information must be at the default level. This information, which requires prior acceptance between the parties to the communication, constitutes presuppositions. Although not as much as intuitions, which are an element of implicit meaning, presuppositions also serve as a part of this meaning field, but they also approach explicit meaning in terms of carrying traces in the surface structure. It is seen that two approaches, semantic and pragmatic, are adopted in the studies on presupposition. While

* Doç. Dr., Samsun Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun/Türkiye, e-posta: secilhirik@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2698-9350.

the semantic approach follows the traces of linguistic markers, the pragmatic approach argues that presuppositional meanings should be extracted from the context.

Although a semantic approach is adopted in this study, the meanings provided by the utterances and determined by linguistic signifiers are also supported by the context. Based on intuitively generated utterances, the properties of presuppositions are listed as follows: negation and sustainability, consensuality, belonging to the speaker and appropriateness, indisputability and certainty, presenting superficial appearances, entailment content, non-focalisation, and referentiality. The linguistic elements that reflect all these features and support the presuppositional proposition presented by the speaker in the utterance are classified as morphological, lexical and syntactic markers. This study provides a basis for presenting the appearance of presuppositional markers in historical dialects of the Turkish language and literary texts (corpus-based) selected from different periods of Turkish.

Keywords: Presupposition, presupposition triggers, semantics, pragmatics.

1. Giriş

İletişimin doğru, sağlıklı ve sürdürülebilir olması katılımcıların belirli ilkelere uymalarına ve iş birliği içerisinde bulunmalarına bağlıdır. Grice'ın (1975) *İş Birliği İlkeleri* içerisinde sunduğu *tarz ilkesine* göre iletişimde konuşurlar arasında sürtüşmenin olmaması ve iletişimin sorunsuz gerçekleşmesi için belirsizlikten kaçınmak, birden fazla anlama gelen sözcük kullanımı konusunda dikkatli olmak, kısa ve açık konuşmak önem taşımaktadır. Ancak Grice'in ilkeleri bir öneri niteliğindedir ve konuşurlar arasında iş birliği esasının ancak bu şekilde sağlanabileceği görüşünden beslenmektedir. İşin diğer tarafında yine konuşurlar arasındaki tarz ilkesini ihlal edici türde iletişim şekilleri gözlemlenebilmektedir. Açık ve net anlamın tam karşısında yer alan ve Grice'ın ilkeleri ile çelişen örtük anlam hem konuşma hem de yazı dilinde sıkça kullanılmaktadır. Her iki anlam türü için ayırt edici en önemli özellik çağrışım ve sezdirimlerin varlığıdır. Konuşurun sezdirimlerini dinleyici çıkarımlar ve tahminler yoluyla çözümleyebilmektedir. Örtük anlamı oluşturan sezdirimlerle beraber yine bu anlam alanı içinde sayılması gereken kinaye, mecaz, değiştirim gibi olguların varlığı konuşurlar arasındaki anlamların bulanık olmasını sağlayan araçlar arasında sayılmalıdır. Tam da burada dilbilimsel olarak dinleyicinin bilgiyi edinme yolları, arka alan bilgisinin varlığı, konuşur ve dinleyici arasında bağlamsal alışveriş düşünülmelidir. Bu çalışmada amaç, edinilen bilginin kesinliği veya kesinliğinin derecesini sunmak değil, söylemde önvaryılan bilgilerin varlığını gösteren unsurlardan bahsetmektir. Konuşurlar arasında önvaryım işaretlemeye kullanılan göstericilerin hangi bilgileri ilettiği, bilgiyi yakalamada hangi göstericilerin kullanıldığı, önvaryım ve gerektirim ilişkileri ise çalışmanın alt problemleri arasında yer almaktadır.

1.1. Örtük Anlam ve Bir Anlam Unsuru Olarak Önvaryım

Konuşurlar, karşılıklı bilgi ve görüş aktarımında kimi zaman açık yolları denerken kimi zaman da bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde gizli yani örtük anlatımlara başvururlar. Grice'la çelişiyor gibi görünen örtük anlatım ve anlamlar, bir taraftan da nezaket kuramına hizmet etmektedir. Doğrudan söylenenlerin ve dolaylı yol kullanmadan verilen bilgilerin taraflardan birini inciteceği ya da *yüz* denilen konuşurun/dinleyicinin benlik ya da toplumsal imajını (saygınlığını) zedeleyebileceği düşüncesiyle başvuru olan örtük anlamlar, sürdürülebilir iletişim için de tercih edilmektedir. Örtük anlamlar, pek çok alt bileşeni ve gösterim biçimini içermektedir. Konuşurlardan birinin diğerine "Sen de bizimle sinemaya gelsen keşke." demesi, aslında "Senin de sinemaya gelmeni çok istiyorum." ya da "Sen de bizimle sinemaya gelmelisin." demenin başka bir görünümüdür. Grice'ın *açık ol* ilkesine uyumlu olan ikincil örnekler, ilk söylemden farklı olarak nezaketten uzaklık taşımaktadır. Söylem içerisinde örtük anlamın yerinin

belirlenmesi ve içeriği konusunun netlik kazanması için örtük anlamla ilgili yapılan tanımlara bakmak faydalı olacaktır.

Örtük anlamı, bir sözcüğün içerdiği açık anlam ile bu açık anlam üzerinden erişilebilecek öncüller aracılığıyla sezdirilen anlam olarak tanımlayan Vardar ve diğerleri, bu anlamın sezdirimler aracılığıyla iletildiğini ve çıkarımlar yoluyla sezildiğini belirtmektedir (1980, s. 206). Çıkarıma dayalı olarak sezdirilen örtük anlamlar, zaman içerisinde uzlaşımalsal bir nitelik kazanabilmekte ve örtük anlam içeren bir yüzey yapı karşısında ortak bir çıkarım gerçekleştirilmeye başlanmaktadır (Onan ve Tiryaki, 2012, s. 224). Doğan, bir metnin genel amaçlarından birinin bilgiyi kuvvetlendirmek olduğunu ve bunu yapmanın en iyi yollarından birinin ya ikna edici kanıt sunmak ya da dolaylılığı kullanmaktan geçtiğini söylemektedir. Pencerenin kapatılmasını sağlamak amacıyla kullanılan “Lütfen pencereyi kapatır mısın?”, “İçerisi buz gibi olmuş.” ve “Evde penguen beslediğini bilmiyordum.” sözceleri doğrudanlık ve dolaylılık barındırmaları bakımından farklılık taşıyarak konuşur üzerinden farklı etkisöze sahiptir (1995, s. 139). Görüldüğü üzere örtük anlam dolaylılığı içermektedir. Doğrudan verilen bilgi, konuşurun zaman tasarrufunu, nazik olma kaygısından uzak olmasını ya da tam tersine yanlış anlaşılma düşüncesini taşıması gibi pek çok alt psikolojik etkenleri yansıtmaktadır. Dolaylı yola başvuran konuşur, karşısındaki ile olan samimiyetine, deneyimlerine, bağlama ve nezaket dahilindeki üslubuna güvenmektedir. Nitekim tüm bunlar olmadan dolaylı yani örtük anlatım, iletişim için doğru tercih olmayacak hatta iletişim başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Örtük anlam en çok sezdirimleri içermektedir. Örtük anlam içerisinde büyük ölçüde yer kaplayan sezdirimler, konuşurun karşı tarafla olan mesafesine, konuşmanın içeriğine, konuşma ortamına ve bağlama göre şekillenmektedir. Karşısındakinin sözüne cevap veren konuşur açık anlatımı değil, dolaylı anlatımı seçerek verdiği cevaba diğerinin zihnen yorum yapması noktasında hazır olmasını beklemektedir. Bir örtük anlatım yolu olan *sezdirim*, İmer ve diğerlerine göre sözcenin doğruluk koşullarını belirlemeyen ve konuşma sırasında *İş Birliği İlkeleri*'nin kullanımı sonucu ortaya çıkan anlamdır. Örneğin “Saatimi evde unutmuşum.” diyen birisinin büyük bir olasılıkla saati öğrenmek istediği *İş Birliği İlkeleri* çerçevesinde anlaşılabilir. Aynı biçimde “Umut elmaların bir kısmını yedi.” şeklindeki bir sözce pek çok bağlamda *Umut elmaların hepsini yemedi* ifadesini sezdirecektir (2011, s. 223). Duman ise sezdirimin söyleneni anlayıp anlamlandırma, söylenenden çıkarılan anlama göre iletişime katılma işi olduğunu belirtmektedir (2022, s. 39). Konuşurun konuşma sezdirimleri aracılığıyla açık olarak söylemediği ama demek istediği şeyleri, dinleyiciye sezdirmesi söz konusudur ve buna karşılık dinleyici de sezdirimleri değerlendirerek konuşurun niyetini anlayabilmektedir (1990, s. 64). Korkut’a göre imalı anlam da denilen sezdirimler için alıcının yorumu, çıkarımı, irdelemesi gerekmektedir. “Rüzgâr çıktı.” sözcesinde alıcıya sezdirilen anlamlar şunlardan biri olabilir: *Şemsiyeni kapa. / Pencereyi kapa. / Yakanı kaldır. / Eve dönelim.* vs. (2012, s. 147). Sezdirimler, konuşurun yüzey yapıda ifade ettiği tümce anlamının ötesine geçen, dinleyici tarafından ulaştırılması/çıkarılması/yorumlanması beklenen, niyet katmanı ve anlamsal kasıt içeren hesaplanabilir çıktılardır (Akboğa, 2023, s. 10).

Örtük anlamları içeren söylemler araştırmacıların söylediği gibi benzetme, iğneleme, kinaye, mecaz ve sezdirim türünden farklı anlatım yollarını içermektedir. Her birinin dilsel gösterimi ve dolaylılığı yansıtmaya derecesi bir diğerinden farklılık taşıyabildiği gibi dinleyicinin bilgileri yorumlama düzeyi de değişkenlik göstermektedir. Ancak tüm örtük anlam kategorileri konuşur arasında önvarsayımsal kabulleri barındırmaktadır, yani sezdirimler tıpkı diğer kategoriler gibi önvarsayımları yansıtmaktadır. Önvarsayımlar konuşma eylemi içerisinde tarafların özellikle üzerinde durmadığı, bilişsel sürecin bir parçası olan öncül ve öğrenilmiş bilgileri içermektedir. Bu bilgiler konuşma esnasında özellikle üzerinde durulmayan, tekrar sözlü olarak üzerinden

geçilmeyen kabulleri diğer bir deyişle deneyim ve dünya bilgisini sunmaktadır. Bu işlem için dinleyicinin zihni fazladan bir mesai yapmamakta, genel geçer kabulleri anlık işleyip geri plana itmektedir. Örneğin “Yarın tarih sınavım var.” diyen konuşuru yorumlayan dinleyici, karşısındakinin bir üniversite öğrencisi olduğunu, tarih denilen bir dersi olduğunu ve bu dersin de çeşitli soruları içeren bir yazılı sınavı olduğu bilgisini önden varsayacak; tüm bu bilgiler üzerine ilave bir konuşma taraflar arasında gerçekleşmeden iletişim devam edecektir. Grice’ın üzerinde durduğu ve iletişim için gerekli olan bu karşılıklı anlam çözümlemesindeki ayırım, sezdirilen ve söylenen arasında gizlidir. Ona göre önvarsayım, söylenenin sezgisel olarak aktarılan bir kısmıdır ve ifade yorumunun karmaşıklığı ve inceliğinin çoğunun örtük tarafta kalması gerekmektedir (Sperber ve Wilson, 2007, s. 365). Bir ifadenin dilsel olarak mümkün olan birkaç yorumu olduğunda dinleyicinin *İş Birliği İlkelerine* yöneldiğini veya bazen de bu ilkeleri ihlal ettiğini söyleyen Sperber ve Wilson, bir ilkenin neden ihlal edildiğini açıklamak için dinleyicinin konuşurun açıkça söylenenden daha fazlasına inandığını ve iletmeye çalıştığını varsayması gerektiğini belirtmektedir. Bu tür örtük olarak iletilen önermeler veya sezdirimler, yaygın olarak önvarsayımlar ve edimsöz gücü ile birlikte edimbilimsel çerçevede değerlendirilmektedir. Bu bakış açısıyla önvarsayımlara edimbilimsel açıklama sunmaya çalışan Sperber ve Wilson, önvarsayımların dinleyicinin aslında ne demek istediğini çözümlenmeye çalışma sürecine katkı sunduğunu hatırlatmaktadır. Bu durumu açıklar nitelikte Doğan, önvarsayım olgusunu aşağıdaki örnek üzerinden anlatmaya çalışmaktadır (1990, s. 68):

(1) A: *Banyonu yaptın mı?*

(2) B: *Sular kesikti.*

Sezdirimle önvarsayımın iç içe geçtiği yukarıdaki örnekte Doğan, A’nın (2)’den yola çıkarak, (1)’i değerlendirebileceği bir bağlam yaratmak durumunda olduğunu ve bunu da banyo yaparken suyun kullanılması ve bir kimsenin su olmayınca banyo yapamayacağı önvarsayımlarını kullanarak B’nin banyo yapmadığı sonucuna ulaştığını aktarmaktadır (1990, s. 68). B’nin cevap olarak *evet* ya da *hayır* cevabını kullanmamasına rağmen cevabını sezdirimler aracılığı ile vermesi ve önvarsayımsal kabullerin varlığı aynı söylem içinde sunulmaktadır.

Dijk, söylem çalışmalarında örtük bilginin önvarsayımların bir alt kümesi olduğuna vurgu yaparak söylemin önvarsayımlarının bir kısmının önceki tümcelerde açıkça ifade edildiğini dile getirmektedir. Diğer örtük bilgi ve önvarsayımlar ise iletişimsel bağlamın yapısına dayanmaktadır (1977, s. 112). Dijk’in de üzerinde durduğu önvarsayım ve örtük anlam ilişkisi ancak bağlamsal düzlem içerisinde çözümlenebilir. Ancak bunun için de söylemin gizli kodlarını takip etmek ve bilmek önem taşımaktadır. Açık anlamın tam karşısında yer alan örtük anlam içerisindeki önvarsayımlar konuşurların birbirlerine sundukları önermelerin içerisinde gizli kodlardan meydana gelmektedir. Bu kodların temelini ise bağlam oluşturmaktadır. Ancak söz konusu bağlamın taraflar arasında ortak içeriklere sahip olması önemlidir. Ortak içeriklerden hareketle varsayımsal değerlendirmeler, üretilen sözcenin iletişimde doğru bir araç olması için gerekli koşullar sunmaktadır. Konuşurların ürettikleri sözceler birer metin olarak ele alındığında ortaya konan ürüne metin denebilmesi için belirli ölçütleri sağlamış olması beklenmektedir. Beaugrande ve Dressler’in (1987), ortaya attıkları ölçütler arasında sayılan metin merkezli ilkelerden bağdaşıklık ve tutarlılık, aynı zamanda önvarsayımsal olguları da içermektedir. Sunulan önvarsayımsal bilgilerin hem yapısal olarak hem de anlambilimsel olarak bütünleyici ve tutarlı olması önem arz etmektedir. Yüzey yapıya yansıyan bu görünüm için Aktaş ve Şentürk, konuşurun ifadesinde dinleyicinin önceden bildiğini varsaydığı ve çıkarım yoluyla sunulan bilgi şeklinde tanım

yapmaktadır. Bu bilgi, derin anlam içerisinde yer alan unsurlardan oluşmaktadır ve her önerme, dinleyici açısından çeşitli önvarsayımları bünyesinde taşıyabilmektedir (2016, s. 375). Yule için konuşurun bir söz söylemeden önce var olduğunu bildiği önvarsayımlar, iki önerme arasında ilişki olarak da yorumlanabilir (1996, s. 25). Green, önvarsayımın dilbilimsel bir ifadenin söylenişinde doğruluğu kesin kabul edilen, onlar olmadan sözcenin değerlendirilemeyeceği önermeleri ifade etmek için kullanıldığına dikkat çekmekte ve şu örneği vermektedir: “Carter’ın seçimi kaybetmesi çok kötü.” tümcesi *Carter’ın seçimi kaybetmesi* önermesini varsaydığı, Carter’ın seçimi kaybettiğine inanılmasının ise bu önermeyi varsaymadığı söylenmektedir. Green, ortaya atılan önermeyle ilgili olarak *Kim için kesin olarak kabul edilir? Kim tarafından kabul edilmiştir? Önergeler dile getirilen dilsel nesne tarafından mı yoksa dile getirme eylemi tarafından mı ima edilmektedir?* (1987, s. 72) gibi sorularla, önvarsayım türlerinin varlığına işaret etmektedir.

Sperber ve Wilson aşağıda verdikleri örnek ile örtük anlatım yollarından olan sezdirimle önvarsayımın iç içe geçen ilişkisine gönderimde bulunmaktadır. Ona göre (3a)’daki ifade (3b)’deki şeklin genelleştirilmiş bir sezdirimini taşımaktadır (2007, s. 368):

- (3) a. *Bazı arkadaşlarım filozoftur.*
b. *Arkadaşlarımın hepsi filozof değildir.*

Araştırmacının örneklediği (3b)’deki yorum, bazı önadının sunduğu *diğerleri* bilgisini önvarsaymaktadır. Bazıları filozof ise “*diğerleri*” kümesini oluşturan *arkadaşların bazılarının dışında kalanlar*, dinleyici açısından önvarsayılmaktadır. Böylece konuşur (3a)’da sezdirildiği bilgi aracılığı ile (3b)’deki önvarsayımı hatırlatmaktadır.

Sezdirim kadar anlamsal bulanıklık yaratmayan, ancak açık anlatım gibi de bilgiyi dinleyicinin önüne net olarak sunmayan önvarsayımlar, açık ve örtük anlam arasında yer alan bir ara kategori olarak değerlendirilmelidir. Yüzey yapıda izleri bulunan önvarsayım kavramının örtük anlamla ilişkisi ve özellikle bilgiyi saklama koşullarının daha net anlaşılması için önvarsayım ile ilgili tanımlara ve üzerinde yapılan çalışmalardan hareketle kuram ve yaklaşımlara değinmek önem arz etmektedir.

2. Önvarsayım ve Önvarsayım Kuramları

2.1. Önvarsayım Tanımı

Konuşmanın doğası içinde konuşurlar lafı uzatmadan söylemek, kısaca söylemek veya Grice’in nicelik ilkesinde olduğu gibi yeteri kadar bilgi vermek gibi kaygılarla karşı tarafın hep ön bilgilere sahip olduğunu varsayarak hareket ederler. Farklı araştırmacıların önvarsayım kavramı üzerine yaptıkları tanımları sunmak, görüşlerin ne kadar da benzer özelliklerinin olduğunun anlaşılması için bir fikir sunacaktır. Sezdirim ile beraber önvarsayım konusunu ele alan ve araştırmaları çok eskilere dayanan Gazdar, çalışmasında bu kavrama anlambilimsel mi yoksa edimbilimsel bir yaklaşımla mı değinilmesi gerektiği konusunda kararsızlık yaşadığını dile getirmektedir. Ona göre kavramla ilgili temel sorun, karmaşık tümce dediği birleşik yapılı tümce bileşenlerine ilişkin bilgidir hareketle bu yapıların önvarsayımlarının nasıl tahmin edilebileceği sorunu olan *yanıtma* (projection)¹ meselesi olmuştur (1979, s. 89, 90). Gazdar’ın dikkat çektiği önvarsayım kavramına farklı bir açıdan yaklaşan diğer bir isim ise Wilson’dur. Bu kez doğruluk koşulları ile önvarsayımı ilişkilendiren Wilson, hem doğruluk hem de

¹ Önvarsayımı ilgilendiren kavramlardan biri olan *yanıtma* sorunu, “konuşurun A önermesini varsayması durumunda bir B önermesi, A’nın içinde yer alıyorsa, bu durumda A önermesini varsayan konuşur B önermesini de varsaymaktadır” denklemini içermektedir. Bu durum birbirini etkileyen ve birbirini içeren önergeler için geçerli olan bir önvarsayım ilişkisini göstermektedir.

yanlışlık koşullarına atıfta bulunmak için mantıksal önvarsayım terimini kullanmayı tercih etmektedir. Araştırmacı, önvarsayımın doğruluk koşullarından ya da gerektirmelerden gerçekten farklı olduğunu, bununla birlikte, belirli önkoşulların karşılanmaması durumunda belirli bildirimsel tümcelerin doğruluk değerinden yoksun olduğu yanlışlığını aktarmaktadır. Wilson çalışmasında mantıksal olarak nitelediği önvarsayımı şu şekilde tanımlamaktadır: Bir S tümcesi başka bir P tümcesini önvarsayar, eğer S doğruysa P de doğru olmalıdır ve doğru değilse P de doğru olmalıdır ve eğer P yanlışsa ya da bir doğruluk değerinden yoksunsa hem S hem de yanlış olan S doğruluk değerinden yoksun olmalıdır (1973, s. 25-32). Sperber ve Wilson, doğruluk koşullarından farklı olarak *ilgililik ilkesi* ile önvarsayımın ilişkisi üzerinde durulması gerektiğini söylemektedir. *İlgililik ilkesi*, olası yorumların test edilebileceği ortak bir ölçüt sağlayarak ifadelerin yorumlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bir ifadenin sunduğu önerme, bu ilkeyi karşıladığında anlam ayrımı ve göndermeleri doğru bir şekilde yapılmış ve tümce parçaları tamamlanmış kabul edilmektedir. *İlgililik ilkesini* karşılamayan ifade konuşur açısından belirsiz olarak algılanmaktadır (1981, s. 284). Benzer şekilde İmer ve diğerlerinin önvarsayım tanımına göre bu olgu, bir sözcede açık olarak dile getirilmeyen ancak konuşur tarafından var olduğu peşin olarak kabul edilen durum ya da durumlara ilişkin bütün arka plan bilgisidir. Örneğin “Cüzdanım nerede?” şeklinde düzenlenmiş bir soru konuşurun bir cüzdana sahip olduğunu, bu cüzdanın yerini konuşma anında bilmediğini, karşısındaki dinleyicinin söz konusu cüzdanın nerede olabileceğine ilişkin bir fikrinin olabileceğini düşündüğünü vb. önvarsayım olarak ifade etmektedir (2011, s. 204). İmer ve diğerlerinin vurgulamaya çalıştıkları durum, Sperber ve Wilson için, Grice’in ilkesi ile ilişkilendirdikleri *ilgililik olgusu* ile doğru orantılıdır. İlgili olmayan ya da konuşur tarafından önden kabul edilen bilgiler önvarsayımları şekillendirmektedir.

Günay (2007, s. 493), önvarsayımı bağlamdan çıkarılabilen bilgi olarak tanımlarken Vardar ve diğerleri (1980, s. 117; 2002, s. 155), dinleyiciye ulaştırılmak istenen bildirinin dışında kalan ve tartışma götürmeyecek şekilde sunulan bilgi olarak nitelemektedir. “Arkadaşımın çocuğu hasta.” tümcesinin içerdiği *Arkadaşımın çocuğu var* ve *Çocuk hasta* önermelerinden birincisi önvarsayım, ikincisi ise sunulan bilgidir. Önvarsayımın söylem düzlemindeki önermelerin boşluklarını tamamlayan edimbilimsel bir işleve sahip olduğunu söyleyen Yılmaz’a göre önvarsayımın gerçekleşmesi veya işlevini yerine getirebilmesi, katılımcıların ortak bilgiye sahip olmaları ile mümkün olur (2020, s. 47). Söz konusu bu bilgi, örtük bir şekilde sözcenin arka plan bilgisinin bir parçasını oluşturacak şekilde kullanılmaktadır (Akboğa, 2023, s. 98).

Önvarsayımlar, bilginin doğruluk koşulu açısından ve kesinlik durumu ile olan ilişkisi bakımından değerini de yansıtmaktadır. Tümcenin yapısal bileşenleri kadar anlambilimsel olan hem yüzey yapıda hem de derin yapıda görünümüleri bulunan bileşenlerini içeren bu bilgi parçaları, derin yapıdaki bilgisel düzlemde yer almakla beraber konuşurun sezdirimlerinden beslenen örtük anlamsal içeriktir. “Ahmet’in dersleri bu yıl çok kötü.” sözcüğü birden fazla önvarsayımı iletmektedir: ‘Ahmet bir öğrencidir.’, ‘Ahmet daha önce derslerinde daha başarılıydı.’, ‘Ahmet’in birden fazla dersi var.’ vs. Tek bir önermeden çıkarılabilecek tüm bu önvarsayımlar, konuşurlar arasında daha önce bilindiği kabul edilen bilgisel alt yapıdır. Hatta ‘Ahmet diye biri var.’ önvarsayımı bile Ahmet adında birini tanımayan dinleyici için anlamsız olabileceğinden Ahmet’in varlığının bilinmesi, bilinmemesi ile aynı oranda anlam ve değer unsuru olarak görev yapmaktadır.

Konuşurlar arasında arka alan bilgisi olarak yer alan önvarsayımlar katılımcılar arasında tartışmasız, kesin bilgi olma özelliği göstermektedirler. Sözceleme esnasında yüzey yapıya yansıtılma ihtiyacı hissedilmeyen önvarsayımlar, ancak bağlam katılımcılar

arasında ortaksa iş yapmakta, değilse iletişim ya sekteye uğramakta ya da başarısız olmaktadır. Konuşurun sunduğu ve ilettiği diğer bir deyişle söylediği bilgiler arasından çıkarılan açıkça söylenmeyen fakat arka planda çalışmaya devam eden içerik olan önvarsayımlar söylenen ve söylenmek istenen ilişkisini de taşımaktadır. Söylenen ve söylenmek istenen arasındaki bu ilişki, sezdirimde olduğu kadar açık değildir. Sezdirime göre daha belirgin ve hatta tartışmasız olan önvarsayımsal bilgiler, dinleyiciyi bu ya da şu seçenekler arasından seçim yapmaya zorlamamaktadır. Oysaki sezdirimler bir dinleyiciden başka bir dinleyiciye değişkenlik gösterebilirken önvarsayımlar bağlamları ortak her katılımcı için aynı anlam alanına işaret etmektedir. Söylemin mantıksal sonuçlarını içeren söz konusu olgu dinleyici açısından fazladan çaba gerektirmeyen bilişsel süreç gerektirmektedir. “Ali dün iş görüşmesine gitmiş.” sözcüne muhatap olan dinleyici, *Ali* adlı şahsı tanımuyorsa önvarsayım geçersiz hale gelecektir. Dolayısıyla önvarsayımlar, hem mantıksal hem de uzlaşımsal olmak zorundadır. Mantıksal izleri bulunan bu anlambilimsel yapının yüzey yapıda kısmi izleri bulunmaktadır. Tıpkı eksilteli yapılar gibi önvarsayım parçaları² tümcenin içine serpiştirilmiştir. Dinleyici sunulan asıl bilgiyi işleme alırken arka planda bu söz konusu parçaları işleyerek bütüncül bir anlam üretimi gerçekleştirmektedir. Önvarsayımlar diğer örtük anlam unsurları gibi konuşurun seçimlik bir tercihi değil dilin doğasının sunduğu ve çeşitli tasarrufları içeren zorunlulukları yansıtmaktadır. Söz konusu gereklilikleri sunan bu dilsel olgu üzerine yapılan tanımlardaki ortaklığın tersine araştırmacıların ortaya attıkları kuram ve izledikleri yaklaşımlar birbirinden farklı görünümlere sahiptir. Bir sonraki bölümde önvarsayımın özelliklerinden, anlambilimsel ve edimbilimsel önvarsayım yaklaşımını benimseyen çalışmalardan kısaca bahsedilmiştir.

2.2. Önvarsayımın Özellikleri

Örtük anlamın bir parçası olan, sözceye serpiştirilmiş bilgi parçalarından çeşitli anlamlara ulaşılmasını sağlayan önvarsayımların diğer anlam unsurlarından ayırt edici özellikleri bulunmaktadır. Farklı çalışmalarda benimsenen kuramsal yaklaşımların da belirlediği özellikler, bu bölüm içerisinde maddeler halinde sunulmakta, aşağıdaki gibi verilmektedir.

2.2.1. *Olumsuzlama ve Sürdürülebilirlik*: Önvarsayımlar iletilen bildirinin tersinlenmesi yani olumsuzla dönüşürülmesi durumunda da doğruluğunu ve geçerliliğini korumaktadır. “Ali sınıfın en çalışkanıdır.” tümcesinde yer alan Ali’nin varlığı ve bir sınıfın üyesi olma bilgisi “Ali, sınıfın en çalışkanı değildir.” önermesi içinde de geçerliliğini korumaya devam etmektedir. Önermenin olumsuzlanması durumunda dahi önvarsayılan bilgiler doğruluk koşulları açısından sürdürülebilir nitelik taşımaktadır. Önvarsayımın doğasında değişiklik yaratmayan olumsuzlama durumuna karşın konuşurun ilettiği önerme, doğruluk koşulları açısından farklılık taşımaktadır. Akboğa bunu, olumsuzlamayla birlikte ifadenin doğruluk koşulunun tersine çevrildiği şeklinde ifade etmektedir (2023, s. 99).

(4) *Ali sınıfın en çalışkanıdır.*

(5) *Ali sınıfın en çalışkanı değildir.* tümceleri arasında belirli koşullar içerisinde ortaklıklar söz konusudur. Ali diye birinin varlığı ve bir sınıfın üyesi olması sürdürülebilir nitelikli gerçeklikler sunmaktadır. Önermeler olumsuzlandığında değişmeyen durum, Ali’nin en çalışkan olmadığı gerçeği iletilindiğinde sınıfın bir üyesi olan Ali adındaki birinin en çalışkan olmadığını ancak çalışkan/çalışkanlardan biri

² Bahsi geçen önvarsayım parçaları, sonraki bölümlerde *Önvarsayım Göstercileri* adı altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

olduğunun düşünülmesini sağlamaktadır. Ali'nin varlığı, sınıfın üyesi (öğrenci) ve çalışkan olması gibi bilgiler önvaryımsal sunum içerisinde değerlendirilirken ve değişkenlik göstermezken sınıfın birden fazla üye (öğrenci) barındırması, birden fazla çalışkan öğrencinin olması ve Ali'nin de bu çalışkanlardan yalnızca biri olması gibi bilgiler koşullar değiştiğinde değişebilmektedir. Bu bilgilerin teyide ihtiyacı vardır. Dolayısıyla doğruluk koşulları önermeden önermeye sınanabilir özellik gösterirken önermelerde içe yerleşik bulunan tüm önvaryımlar olumsuz formlar da dahi geçerliliğini korumaya devam etmektedir.

2.2.2. *Uzlaşımşallık*: Çeşitli çalışmalarda önvaryımların *uzlaşımşal* (accommodation) olduğu yönünde ortak bir yargı bulunmaktadır. Ancak söz konusu uzlaşımşallığın anlamda mı yoksa göstericilerde mi olduğu noktasında ayrımın varlığını tartışmak önemlidir. Önvaryım göstericilerinin uzlaşımşal dil birimleri olduğunu söyleyen Akboğa'ya göre bu dil birimlerinin sahip olduğu anlam, o dil konuşurları tarafından sahip olunan ve sahip olduğu bilinen anlamlardır. Dolayısıyla uzlaşımşal göstericiler vasıtasıyla işaret edilen önvaryımlar da uzlaşımşal nitelik göstermektedir (2023, s. 100). Önvaryımın merkezi olgusu olarak nitelediği uzlaşımşallık Atlas'a göre göndergesel önvaryımları içermektedir (2006, s. 50, 51). Önvaryımın önemli özelliklerinden biri olan göndergesellikle uzlaşımşallığı bağdaştıran görüşler, önvaryım göstericilerinin çeşitli dilsel unsurlarla ya genel geçer bilgilere ya da metin içerisinde daha öncesinde sunulmuş varlıklara gönderimde bulunduğunu ve bunun da tüm muhataplar açısından hemfikir olunabilen bilgileri barındırması durumunu içermektedir.

2.2.3. *Konuşura Aitlik ve Uygunluk*: Önvaryımları tümceden bağımsız düşünmek mümkün değildir diğer bir deyişle önvaryımlar tekil anlam parçaları değildir ancak konuşur tarafından eklenmiş bilgiler olduğunu da unutmamak gerekmektedir. Konuşurun muhatabının da bildiğini varsaydığı bilgiler sözce içinde anlama katkı sağlayan unsurlar olarak görev yapmaktadır. Konuşur sunduğu bilgiyi aslında küçük izler şeklinde işaretleyicilerle tümcesine kodlamaktadır. Bu önvaryımlar, daha uzun soluklu bağlamsal anlatımlardan daha kısa ve kestirme yollar sunmaktadır. Konuşurun ürettiği ancak yalnızca muhatabın da aynı bağlamı paylaşması durumunda geçerli olan bilgi alışverişi, Levinson için *uygunluk* kavramı ile açıklanmaktadır. Ona göre uygunluk, karşılıklı bilgi ya da ortak zemini içermektedir. Bir A ifadesi edimbilimsel olarak bir B önermesini varsayar, ancak A yalnızca B'nin katılımcılar tarafından karşılıklı olarak bilinmesi durumunda uygundur (2003, s. 205).

(6) *Üzgünüm geç kaldım, arabam bozuldu.*

(6)'>*Konuşurun arabası var.*

Yukarıdaki örnekte konuşurun geç kalmasına sebep olan arabanın bozulması (A önermesi), arabanın varlığının (B önermesi) her iki taraf için de bilinmesi durumunda anlamlı olmaktadır. Muhatabın bilişsel birikimi ile kendisinininkinin örtüştüğünü varsayan konuşur bu sebeple bağlam bilgisi vermeden sözünü üretmeye devam etmektedir. Önvaryımların konuşura ait olması ve uygunluk arasındaki bu paralellik durumu ortak bağlamın varlığını gerekli kılmaktadır. Önvaryımın ön koşulu, ortak bağlamdır. Bağlamın büyük ölçüde önem taşıdığı önvaryım işleminde bağlamla çatışması durumunda önvaryımın geçersiz olduğu ile ilgili görüş, Gazdar tarafından farklı bir bakış açısıyla sunulmaktadır. Ona göre bağlamla çatışan bir önvaryıma sahip olan ifadeler mantıksız, kabul edilemez, anlaşılmaz, uygunsuz vs. değildir; sadece önvaryımı kaybetmektedir. Dolayısıyla (7), (8)'i önvaryımlardır ancak (8)'in doğruluğuna ilişkin bir verinin konuşuru bunun yanlışlığına ikna ettiği bir bağlamda, (8) önvaryımlamayacaktır (1979, s. 105):

(7) *Yani John babasını öldürdüğü için pişman değildir.*

(8) *John babasını öldürdü.*

Sperber ve Wilson (1981, s. 282), çalışmalarında Grice'in ilgililik ilkesi üzerinden önvarsayımların diğer bilgilerle ilgili ve bağlama uygun olması gerekliliğinden bahsetmektedir. Bu da katılımcılar tarafından gizlice paylaşılan genel bir iletişimsel ilkeye dayandığı yönündeki önemli görüşü desteklemektedir. Konuşurun bildiklerinin muhatabının bildiği ile örtüştüğü kullanımlarda önermede sunulan tüm bilgiler, bağlama uygun olarak üretilmektedir. Konuşurun dinleyicinin bildiğini düşündüğü bilgiler her zaman doğruluk koşulu açısından uygun olmamaktadır. Bu durumda ise konuşurun kafasında yarattığı dünya dinleyiciye Önvarsayımsal bilgiler sunma bakımından yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla önvarsayımların geçerli ve doğru olabilmesi konuşurunun dünya bilgisi, deneyimleri ve karşısındaki ile hangi oranda ortak alanı paylaştığı ile doğru orantılı olarak değişmektedir.

2.2.4. *Tartışılmazlık ve Kesinlik:* Önvarsayımsal iddiaların dilsel verilerini en iyi tanımlayan temel kavram, yaygın bilgi değil, *tartışmasızlıktır* (non-controversiality). Tartışmasızlığı, yalnızca konuşurun sözüne itibar etmek, ortak temellere dayandırma olarak algılanmaması gerektiğini söyleyen Atlas'a göre bu kavram, önermede yer alan olay/durum/nesnelerin muhataplar tarafından nasıl yorumlandığını anlamaya yöneliktir (2006, s. 50, 51). Turan çalışmasında "Can Eskişehir'de yaşıyor." önermesinde sunarak Can'ın Türkiye'de yaşadığı gerektirimi ve anlamsal önvarsayımının sorgulanamayn yönüne dikkat çekmektedir (2008, s. 13). Ancak doğruluk koşullarının devreye girdiği önermelerde Levinson'un önvarsayımın bu özelliğe yönelik haklı itirazları bulunmaktadır. Karşı çıkılabilirlik ya da reddedilebilirlik de denen bu özellik, önvarsayımların belirli söylem bağlamlarında her zaman hayatta kalamayacağı gerçeğini içermektedir. Anlamsal ya da edimsel bir anormallik olmaksızın önvarsayımların ortadan kalkması için bir bağlamda karşıt inançlara sahip olunması çoğu zaman yeterlidir. Levinson'un önvarsayımların gerektirme ya da yansıtma sorunu ile birlikte değerlendirdiği karşı çıkılabilirlik diğer bir deyişle tartışılabilirlik olgusu, anlambilimsel bir gerektirme tanımı içinde kendini açıklamaktadır. Buna göre bir p önermesinin bir q önermesini anlamsal olarak gerektirmesi için, p'nin doğru olduğu tüm dünyalarda q'nun da doğru olması gerekmektedir. Yansıtma sorununun bir türü olan önvarsayımların belirli dilsel ortamlarda reddedilebilir olma veya yansıtılmama durumu Levinson'un verdiği örnekle şu şekilde gösterilebilmektedir (2003, s. 199, 200).

(9) *Ya John uzakta ya da John'un karısı uzakta.*

(10) *Ya John'un karısı yok ya da John'un karısı uzakta.*

(11) *John'un bir karısı var.*

Aslında Levinson'un tüm dünyalar için geçerli olamayacağını iddia ettiği bilgiler, olası önvarsayımlar için geçerli görünmemektedir. Yani bir kişinin karısının varlığının söz konusu olduğu bir dünyada kadının, kocasının yanında veya uzakta olma durumu, bu gerçeği değiştirmeyecektir. Zaten mantıksal açıklamada p'nin q önermesini gerektirmesi için p'nin doğruluğu tüm dünyalar yani tüm koşullar için geçerli olmalıdır yargısı bulunmaktadır. Gerçek koşullarda konuşurlar doğruluğundan emin olmadıkları bilgileri sunarlarken bu bilgi üzerinden önvarsayımda bulunmazlar. Örneğin "Ahmet evli olabilir ya da olmayabilir." önermesi üzerinden ortaya konabilecek olan tek bilgi vardır, o da "Ahmet" diye birinin varlığıdır. Bu bilgi ise kesinliği tartışılmaz nitelik göstermektedir. Kesinliği tartışılmaz olan bu bilginin doğruluk koşulları açısından görünümünü değiştirebilecek olan şey ise Ahmet'in olmama olasılığı, yani ölmüş olma durumudur.

Zaten böyle bir durumda tüm hükümler etkisiz hale gelecek ve önvarsayım ortaya atmanın edimsel değeri sifıra düşecektir.

2.2.5. *Yüzeysel Görünümler Sunma*: Önvarsayımlar, bir sözceyi bağlamın içinde şekillendiren anlambilimsel bir yapıdır. Sözcenin içine serpiştirilmiş bazı bağlam parçaları konuşurun sunduğu önvarsayımlara dair görünümler sunmaktadır. Levinson (2003, s. 167), önvarsayımların bağlamsal etkenlere çok duyarlı olduğu belirtirken aslında bu olgunun bağlamın yüzey yapıda izler taşıyan unsurlar olduğunu da vurgulamaktadır. Levinson için önvarsayımda, önvarsayımın teknik anlamı içinde saklı olan, dilsel ifadelerin içine yerleştirilmiş gibi görünen ve belirli dilsel kriterler kullanılarak ayrıştırılabilen belirli edimsel çıkarımlar veya varsayımlar bulunmaktadır. Bu yönüyle önvarsayımların açık ve örtük anlam arasında kaldığı yorumunda bulunulabilmektedir. Sözcenin yüzey yapısında izleri bulunan dilsel anlam parçaları, derin yapısı geniş bir bilgi kümesini barındıran önvarsayım gösterici olarak rol oynamaktadır.

2.2.6. *Gerektirme İçeriği*: Gazdar çalışmasında, olumsuzlama ilgisi kurarak önvarsayımların gerektirme ilgisini açıklamaya çalışmaktadır. Buna göre aşağıda yer alan tüm önermeler, doğruluk değerleri tartışılmaksızın Buganda'nın bir kralı olduğu [(12) ve (13)] ve John'un başarısız olduğu [(14) ve (15)] varsayımlarını gerektirmektedir. Bu yargılar olmadan Buganda'nın bir kralının astım hastası olup olmadığı ya da John'un pişman olup olmadığı anlamsız olmakta ve edimbilimsel değer taşımamaktadır.

(12) *Buganda kralı astım hastasıdır.*

(13) *Buganda kralı astım hastası değildir.*

(14) *John başarısız olduğu için pişman.*

(15) *John başarısız olduğu için pişman değil.*

Önvarsayımsal davranışların tipik bir özelliği olarak gerektirmeleri içerdiğini belirten Wilson ve Sperber, aynı doğruluk koşullarına sahip tümcelerın bu nedenle anlamsal olarak özdeş olması gerekliliğini vurgulamaktadır. Standart bir doğruluk koşulu yaklaşımıyla sağlanan anlamsal betimleme, betimlenen tümcenin tüm gerektirdiklerini belirtmektedir. Bu yaklaşım üzerinden aşağıdaki örnekleri sunan Wilson ve Sperber, (16)'nın gerektirdiklerinin arasında (17a) -(17f) olacağını iddia etmektedir (1979, s. 303, 304):

(16) *Bill'in babası kitap yazıyor.*

(17) a. *Bill var.*

b. *Bill'in bir babası vardır.*

c. *Birisi kitap yazıyor.*

d. *Bill'in bir ebeveyni kitap yazıyor.*

e. *Birinin babası bir şey yapıyor.*

f. *Birisi bir şey yapıyor.*

Önvarsayımların en tipik özellikleri arasında yer alan gerektirmeler, tüm koşullarda işleyen bir ilkedir. Her önvarsayımın bir gerekliliği olduğu görüşü aynı zamanda önvarsayımların edimbilimsel olarak sağlamasının yapılabilir olduğunu göstermektedir. "Ali'nin bilgisayarını çalışmıyor." tümcesinin dinleyiciye sundukları arasında Ali diye birinin olduğu (ki söz konusu "Ali" konuşurlar arasında bilinen bir kişidir) ve Ali'nin bilgisayara sahip olduğu içeriklerini gerektirmektedir. Önvarsayım

büyük ve bir üst küme olarak düşünüldüğünde gerektirmeler, bu büyük kümenin alt kümelerini oluşturmaktadır.

2.2.7. *Odaksız Olmama*: Konuşur, söylem içerisinde önem verdiği bilgiyi işlemekte, iletmeye çalıştığı bilgiyi tümcesi içerisinde temel söz dizimi içerisinde yerleştirmektedir. “Annem dün Ankara’ya döndü.” tümcesinde konuşurun anlatmaya çalıştığı annesinin Ankara’ya döndüğü ya da annesinin dün döndüğüdür. Bu sözce üzerinden niyetlenen şey konuşurun annesinin varlığını anlatmaya çalışması değildir. Dolayısıyla annenin varlığı önvarsayımsal bir bilgi olarak geri plandadır ve niyetlenenin/hedeflenenin ya dışında ya da gölgesindedir. Bu bağlamda önvarsayımların odaksız olmaktan uzak yani iletilenin dışında yer alması durumu söz konusudur. Söz konusu olan iletilenin dışında olma durumu yüzey yapıda değil derin yapıda olması ile ilgilidir. Konuşurun öncelikli iletmek istediği bilgiler olan *annesinin dönmesi*, *Ankara’ya dönmesi* ve *dün dönmesi* bilgileri sırayla dinleyicinin işlem yapmasını beklerken konuşurun *annesinin var olması* durumu ve hatta *Ankara diye bir şehrin varlığı* iletişim esnasında devreye dahi girmemektedir. Çünkü dinleyici her zaman iletişim sırasında işine yarayacak olan bilgiyi seçmeye ve kullanmaya çalışmaktadır. Tabii bu ilke, yine bağlamın ortak olması durumu için geçerlilik taşımaktadır. Konuşurun annesini tanımayan dinleyici için Ankara’ya dönen bir annenin varlığı boş küme olarak dinleyicinin zihninde boşluk yaratmaktadır. Bu boşluğun olmaması için dünya bilgisinde, deneyimlerde kısacası bağlamda ortaklık şarttır.

2.2.8. *Göndergesellik*: Önvarsayımların daha öncesinde sınanmış, doğruluğu kabul edilmiş bilgilere gönderimde bulunma işlevleri, konuşurların söylem esnasında bilginin tekrarından kaçınmasını sağlamaktadır. “Ali, karısıyla seyahate çıktı.” tümcesi Ali’nin evli olduğu bilgisine gönderimde bulunması açısından anlamlıdır. Karısı olan biri evlidir ve Ali’nin de karısı olduğuna göre evli olma olasılığı bilginin kesinliği hiyerarşisinde kesin bilgi sunmaktadır. Odaksız olmayan bu bilgiler, dünya bilgisine, deneyimlere, ortak alanlara gönderimde bulunmaları açısından büyük değer taşımaktadır. Bu değeri daha net açıklayabilmek için Atlas’ın verdiği örneğe bakmak yerinde olacaktır.

Önvarsayımların hem dünya bilgisine hem de deneyimsel bilgiye gönderimde bulunma özelliğini vurgulayan Atlas (2006, s. 29), “Schleswig-Holstein Danimarka’dan ayrıldıktan sonra Prusya ve Avusturya kavga etti.” tümcesini vermektedir. Atlas’a göre anlam, Schleswig-Holstein’in bir zamanlar Danimarka’dan ayrıldığı düşüncesinin bir parçası olarak alınmaması gerekmektedir ancak “Schleswig-Holstein’in Danimarka’dan ayrılmasından sonra” ifadesinin bir gönderime sahip olması için gerekli önvarsayım olduğu gerçeğinin arkasında gizlidir. Bunun Frege’in göndergesel önvarsayım olarak adlandırdığı kavramla birebir örtüştüğü söylenebilmektedir. Schleswig-Holstein’in Danimarka’dan ayrıldığı bir zamanın varlığı, Prusya ve Avusturya’nın kavga ettiği bir zaman veya zamansal alt aralığı içerecek bir zaman aralığına gönderimde bulunmak için gereklidir.

2.3. Önvarsayım Kuram ve Yaklaşımları

Önvarsayım ile ilgili yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde bir tarafta anlambilimsel ve diğer tarafta edimbilimsel yaklaşımı benimseyenlerin varlığı dikkat çekmektedir. Ancak bu yaklaşımlara değinmeden önce doğrudan önvarsayımaya yönelik Levinson’un görüşlerine bakmak gerekmektedir. Levinson bu konuyla ilgili en erken çalışmaların felsefe ve mantık çerçevesinde ele alındığını vurgulayarak *gönderim* (reference) ve önvarsayım ilişkisini hatırlatmaktadır. Ona göre son zamanlarda bu tür sorunlarla boğuşan ilk filozof, modern mantığın mimarı Frege’dir (1892). Frege için bir önermede kullanılan özel adların bir gönderimi olduğuna dair her zaman bir ön kabul vardır. Dolayısıyla “Kepler sefalet içinde öldü.” iddiasında bulunulduğunda, *Kepler*

adının bir varlığı belirttiğine dair bir önvarsayım bulunmaktadır (2003, s. 169). Böylece Frege'in ve dolayısıyla da Levinson'un varoluşsal önvarsayımları kabul ettikleri ve bu türün sınıflandırmaları yerine dikkat çektikleri düşünülmektedir.

Levinson, Frege'den sonra gelen Russell'ın betimleme kuramından bahsetmektedir. Russell, Frege'nin görüşlerinin aykırılığa yol açtığını savunmakta ve "F, G'dir" formülünün aşağıdaki şeklinde sunulması gerektiğini ileri sürmektedir:

Öyle bir x varlığı vardır ki:

(a) x, F özelliğine sahiptir

(b) x'ten farklı olan ve F özelliğine sahip başka bir y varlığı yoktur.

(c) x, G özelliğine sahiptir.

Russell'ın çözümlemesinden sonra Strawson (1950) oldukça farklı bir yaklaşım önermekte ve Frege'in "Fransa kralı akıllıdır." sözcesinin doğruluk ve yanlışlık bakımından görecelik taşıdığını belirtmektedir. Çünkü Strawson'a göre bu tümce MS 1670'te doğru ve MS 1770'te yanlış olabilir, ancak 1970'te bu ifadenin mantıklı bir şekilde doğru veya yanlış olduğu söylenemez. 1970'te bir Fransa Kralı olmadığı için, doğruluğu veya yanlışlığı sorunu ortaya çıkmaz bile. Bu nedenle Strawson, "Fransa kralı akıllıdır." ve "Mevcut bir Fransa Kralı vardır." arasında özel bir tür ilişki olduğunu iddia etmektedir. Mevcut bir Fransa kralının varlığı, Fransa kralının akıllı olup olmadığının sorgulanması için ön koşul niteliği göstermektedir. Strawson için bu ilişki önvarsayımın varlığı ile açıklanmakla beraber edimbilimsel bir çıkarım gerektirmektedir. Levinson, çalışmasının ilerleyen bölümlerinde filozofların önvarsayım ile ilgili görüşlerini birkaç maddede özetlemeye çalışmaktadır (2003, s. 171-173): Buna göre mantıksal sezdirim veya gerektirme ile önvarsayım arasındaki ayrım yapanlar, önvarsayımı ifadeler arasındaki ilişki olarak düşünmek gerektiğini söyleyenler, olumsuzlamanın varlığına dikkat çekenler ve görünüşte arka planda yer alan varsayımların, ön kabullerin, aslında bir tümcenin anlamının geri kalanıyla eşit düzeyde iddialar veya gerektirmeler olarak görülebilme olasılığını belirtenler olmak üzere Frege ve diğerleri, 1969 sonrası dilbilimcilere zemin hazırlamaktadır. Böylece Levinson için doğruluk koşullarını taşıyan önvarsayımlar, örnek verdiği sözcenin sadece muhatabın gerçekten Napolyon olması durumunda doğru olduğunu onun dışında samimi ya da resmî kullanımların aynı doğruluk koşullarını (aynı oranda doğru ya da yanlış) paylaştığını belirtmektedir: "Sen Napolyon'sun." ve "Siz Napolyon'sunuz." Dolayısıyla, konuşur ve muhatap arasında *sen* ve *siz* kullanımıyla ifade edilen ilişkiye dair önvarsayımlar doğruluk koşullarını etkilememektedir. Bu nedenle bu tür örnekler, Levinson'a göre edimbilimsel çıkarımların bağımsız ve farklı bir sınıfını oluşturmaktadır. Levinson'ın edimbilimsel önvarsayımlar olarak nitelediği bu kategori, bir konuşur ile bir tümcenin bağlama uygunluğu arasındaki ilişkiyi sunmaktadır (2003, s. 177). Çelişkili biçimde, doğruluk koşullarını içeren anlambilimsel önvarsayım yaklaşımlarını yetersiz bulan Levinson'a yakın görüşleri bulunan Wilson ve Sperber (1979, s. 299), anlambilim ve edimbilim arasında önvarsayımın yerini tartışmaktadır. Önvarsayımsal olguları, anlamsal önvarsayımlara başvurmadan, tamamen edimsel kurallar temelinde açıklama girişimlerinin büyük ölçüde başarısız olduğunu dile getiren araştırmacılar yeni bir yaklaşım altında anlambilimsel bir önvarsayım sunumu teklif etmektedir. Wilson ve Sperber'in aşağıda verdiği örnekler aynı bilgiyi aktarıyor gibi görünmekle beraber ancak farklı şekillerde sunmaktadır. (18) ve (19) doğruysa sözcelerde verilen bilgiler, (20a) ve (20b)'yi gerektirmektedir ve bu durumda da (20a) ve (20b)'nin doğru oldukları önvarsayımsal olarak kabul edilmektedir.:

(18) *Sarah ile evli olan Peter'dir.*

(19) *Peter'in evli olduğu kişi Sarah'dır.*

(20) a. *Birisi Sarah ile evlidir.*

b. *Peter biriyle evli.*

Anlambilimsel önvarsayım yaklaşımına göre yukarıdaki sözcelerde iletilen gerçekler, yalnızca tek bir biçimsel doğruluk koşulu veya gerektirme türünü tanıyan standart bir doğruluk koşulu anlamını savunanlar için sorunludur. Wilson ve Sperber'a göre standart doğruluk koşullu anlambilimciler için bu farklılıkların tamamen edimbilimsel bir açıklaması olmalıdır. Edimbilimsel açıklamaları savunan Grice'yi çevreye ve onun önvarsayımların konuşma sezdirimleriyle özdeşleştirilebileceğine inananlara göre (18) ve (18)'in olumsuzunun konuşma yoluyla (20b)'yi değil (20a)'yı ima ettiğini, oysa (19) ve (19)'un olumsuzunun ise (20a)'yı değil (20b)'yi ima ettiğini göstermek zorunda kalacaktır. (18) ve (19) arasında Grice geleneğine göre uzunluk ve anlaşılma açılarından ve yapısal açıdan önemli farklılıklar bulunmamaktadır. Dolayısıyla anlamsal olarak aynı konuşma sezdirimlerini içermektedir ve bu sezdirimler tümcenin doğruluğundan mantıksal olarak bağımsız değildir. Araştırmacılar, önvarsayımlara edimbilimsel açıdan yaklaşmanın ise konuşmaya dayalı sezdirimlerin doğrudan doğruya yadsınamaz edimsel hususlara (uygunluk, bilgilendiricilik gibi) dayanması anlayışını yansıttığını dile getirmektedir (1979, s. 300, 301). Wilson ve Sperber'le benzer görüşleri paylaşan Pots da edimbilimsel yaklaşımın savunucularından olmakla beraber her iki yaklaşımı karşılaştırma yoluna gitmektedir.

Önvarsayımların genel konuşma kuralları ve özel dilsel ifadelerin nasıl yorumlanacağına dair ayrıntılara kadar her şeyi kapsayan bir anlam kümesinin içine yer alabildiğini söyleyen Pots, önvarsayım kuramlarının söylem içeriklerinin neye benzediği, dil kullanımını nasıl şekillendirdikleri ve dil kullanımı tarafından nasıl şekillendirildikleri gibi konularla ilgilendiklerine vurgu yapmaktadır. Yine edimbilimsel önvarsayım ve anlambilimsel önvarsayım ayırımına gidenlerden biri olan Pots için edimbilimsel önvarsayımlar tamamen konuşur eylemleriyken anlambilimsel önvarsayımlar belirli sözcüklerin ve yapıların anlamlarının geleneksel yönlerini izlemektedir. Edimbilimsel önvarsayımlar dilsel etkileşimin ön koşullarını, karşılıklı konuşmada konuşma sırası alma normlarını ve konuşma planları ve hedefleri hakkında daha özel bilgileri içermektedir. Bu yaklaşıma göre önvarsayımların en açık örnekleri, belirli sözcük veya ifadelere kolayca bağlanamayan, daha çok bağlamın daha genel özelliklerinden ve söylem katılımcılarının beklentilerinden kaynaklanıyor gibi görünen sözcelerde görünmektedir. Anlambilimsel ya da diğer bir ifadeyle uzlaşım sal veya sözlüksel önvarsayımlar, önvarsayım göstericileri olarak adlandırılan belirli sözcüklerin ve yapıların kodlanmış anlamlarının bir parçasıdır (2014, s. 3).

Pek çok araştırmacı gibi edimbilimsel yaklaşımı benimseyen Atlas, çalışmasında Stalnaker'ın (1972) *Edimbilim* (Pragmatics) adlı kitabına gönderimde bulunarak edimbilimsel nitelikli önvarsayımların doğruluğunun kesin olarak kabul edildiğini ve anlamların da bağlamla belirginleştiğini aktarmaktadır. Bağlama dahil olan diğer katılımcıların da aynı şeyi yaptığı varsayılmaktadır. Stalnaker'ın bu edimbilimsel anlayışı, konuşurun varsayımlarının dinleyicilerin de varsayımları olmasını gerekliliğini ve tüm katılımcılar için ortak bir arka planın varlığını içermektedir (2006, s. 33). Dolayısıyla hem gerektirme ilişkisi içeren hem de doğruluk koşullarını ortak paylaşan önvarsayımlar, konuşur ve dinleyici açısından ortak içerik üretmek zorundadır. Edimbilimsel yaklaşım, önvarsayımın bu gerekliliği yerine getirmemesi durumunda sunulan bilgi ile varsayılan bilgi arasında örtüşmenin olmayacağı görüşünü yansıtmaktadır.

Genel hatlarıyla yukarıda verilmeye çalışılan önvarsayım üzerine yapılan çalışmalarda iki görüşün ağırlık kazandığı ve daha sonraki bölümlerde de tartışılacağı üzere önvarsayımın özellikleri ve türleri ile ilgili ilkelere zemin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bir tarafta Frege geleneğinden gelen anlambilimciler önvarsayımında çeşitli dilsel ipuçlarının kullanılması gerekliliğini savunurken diğer tarafta konuşma sezdirimlerini içeren, gücünü bağlamdan alan ve Griceçi geleneğin devamı niteliği gösteren edimbilimsel yaklaşımlar önvarsayım kuramlarını şekillendirmektedir. Anlambilimsel önvarsayım yaklaşımının benimsendiği bu çalışmanın bir sonraki bölümünde, çalışmanın temel konusunu teşkil eden önvarsayım göstericilerinden önce bu göstericilerin belirlediği türler genel hatlarıyla içinde sunulmuştur.

2.4. Önvarsayım Türleri

Önvarsayımsal yaklaşımların sınırları temelde belirli olmasına rağmen aynı düzen, kategoriler için söylenememektedir. Önvarsayım ile ilgili sınıflandırma çalışmalarının önvarsayım göstericilerinin varlığına göre şekillendiği görülmektedir. Yılmaz, edimbilimsel yaklaşımı benimseyen araştırmacıların önvarsayım türleri konusunda uzlaşmış olmadıklarını vurgulayarak farklı ölçütler ve sınıflandırmaların varlığından bahsetmektedir: *anlambilimsel önvarsayım, edimbilimsel önvarsayım, olgusal/varoluşsal (gönderimsel) önvarsayım, kıyaslamalı önvarsayım, değişim bildiren önvarsayım, sözlüksel önvarsayım, karşıolgusal önvarsayım, yapısal önvarsayım ve mantıksal önvarsayım* (2020, s. 48, 49).

Yule, önvarsayım ile ilgili geniş kapsamlı çalışma yapan araştırmacılardan biri olarak bazı önvarsayım türlerini önermektedir. Önerisinde çeşitli önvarsayım göstericilerinin kullanımına dikkat çeken Yule sözcük, sözcük öbeği ve çeşitli yapıların kullanımının yalnızca konuşurların bulunduğu bağlamlarda gerçek önvarsayımlara dönüşebilen *potansiyel önvarsayımların* (potential presuppositions) göstergeleri olarak ele alınmasını gerekliliğini belirtmektedir. Ardından "Mary'nin köpeği sevimlidir.", "Mary'nin köpeği sevimli değildir." ve "Mary'nin erkek kardeşi üç at satın aldı." tümcelerini örnek göstererek iyelikli yapıların bir çeşit önvarsayım olduğundan bahsetmektedir. Buna *varoluşsal önvarsayım* (existential presupposition) diyen Yule, bu kategorinin sadece iyelik yapılarında (örneğin, *senin araban > senin bir araban var*) değil, daha genel olarak herhangi bir belirli ad öbeğinde mevcut olabildiğini dile getirmektedir: *İsveç Kralı, kedi, komşu kızı, kargaları sayma*. Yule önvarsayımın bir başka alt kategori içerdiğini ve bunun da 'Herkes q\'nun önvarsayım olarak q\'yu bildiğini bilir.' şeklinde bir yapıda ortaya çıktığını söylemekte ve şu örneği sunmaktadır: "Herkes Ali'nin öğretmeni olduğunu bilir." *Olgusal önvarsayım* (factive presupposition) olarak adlandırılan bu kategori için *bil-, farkına var-, pişman ol-* ve diğer bazı eylemler, bir eylemi takip eden önvarsayılan bilgi bir olgu olarak ele alınmakta ve olgusal önvarsayım şeklinde tanımlanmaktadır (1996, s. 27):

- (21) a. *Onun hasta olduğunu fark etmedi.*
- b. *Ona söylediğimize pişman olduk.*
- c. *Onun hasta olduğunun farkında değildim.*
- d. *Erken ayrılması garip değil.*
- e. *Bittiğine sevindim.*

Bir diğer önvarsayım kategorisi olarak *sözcüksel önvarsayımlarda*, bir önermede iddia edilen anlam, başka bir anlamın anlaşıldığı önvarsayımıyla yorumlanmaktadır. Yule, birinin bir şeyi yapmayı *başardığı* ya da *başaramadığı* söylendiğinde, ortada olan

önvarsayım kişinin o şeyi yapmayı en azından denediği gerçeğini hatırlatmaktadır. Sözcüksel önvarsayımlarda *bırak-*, *başla-* gibi eylemler ve *tekrar* sözcüğü iddia edilen durum ya da hareketin öncesinin olduğunun varsayılmasını sağlamaya yardımcı unsurlardır. Yule (1996, s. 28), bu kategori için aşağıdaki örnekleri ve önvarsayımlarını sunmaktadır:

(22) a. *Sigara içmeyi bıraktı.*

a'> Eskiden sigara içerdi.

b. *Şikâyet etmeye başladılar.*

b'>Daha önce şikâyet etmiyorlardı.

c. *Yine geç kaldın.*

c'>Daha önce de geç kalmıştın.

Sözcüksel önvarsayımlar gibi belirli yapıların işaret ettiği *yapısal önvarsayımlarda* belirli tümce yapıları, önermenin bir kısmının zaten doğru olduğu varsayımına dayanmaktadır. Konuşurlar bu tür yapıları, bilgiyi varsayılan olarak ele almak ve dolayısıyla dinleyici tarafından doğru olarak farz edilmek için kullanmaktadır. *Ne zaman, nerede* gibi soru sözcüklerinin kullanıldığı önermeler içerisinde bu yapılardan sonra gelen bilginin doğru olduğu kabul edilmektedir (Yule, 1996, s. 28). Yapısal önvarsayım için Green'in aşağıda yer alan örneklerine bakılabilir. Aşağıdaki tüm örnekler "Sixers, Lakers'ı yendi." varsayımını doğru kabul etmektedir (1987, s. 74):

(23) *Sixers, Lakers'ı Los Angeles'ta yendi.*

(24) *Sixers, Lakers'ı ne zaman yendi?*

(25) *Sixers'ın Lakers'ı nerede yendiğini bilmiyorum.*

(26) *Sixers, Lakers'ı yendiğinde bir elektrik kesintisi oldu.*

(27) *Sixers'ın Lakers'ı yendiği arenanın zemininin yenilenmesi gerekiyor.*

(28) *Sixers, Lakers'ı tekrar yendi.*

Çalışmalarda sıkça geçen son önvarsayım kategorilerinden biri ise belirli eylemlerle gösterilen ve gerçekliği konuşur tarafından sorgulanan ve aksi doğru varsayılan *olgusal olmayan bir önvarsayım'*dir (nonfactive presupposition). Aşağıda yer alan örneklerde yüklemcil ögede yer alan eylemden önce ileri sürülen önermenin doğru olmadığı önvarsayım olarak kabul edilmektedir:

(29) a. *Rüyamda zengin olduğumu gördüm.*

a'> Zengin değildim.

b. *Hawaii'de olduğumuzu hayal ettik.*

b'> Hawaii'de değildik.

c. *Hasta numarası yapıyor.*

c'>Hasta değil.

Yule için bu tür bir yapı karşı olgusal bir önvarsayım yaratır, yani önvarsayılan şey yalnızca doğru değildir, aynı zamanda doğru olanın tersidir ya da olgulara aykırıdır. Aynı durum "Arkadaşım olsaydın, bana yardım ederdin." önermesi için de geçerlidir çünkü bu önerme "Sen benim arkadaşım değilsin." önvarsayımını taşımaktadır ve bu şekilde *karşı olgusal* (counterfactual presupposition) olarak tanımlanmaktadır (1996, s. 29).

Hem olgusal olmayan önvarsayım hem de karşı olgusal önvarsayımda konuşurun söylemi dinleyicinin zihninde öncelikle gerçek olmayı ya da gerçekleşmemiş olanı çağrıştırmaktadır. Bununla birlikte söylenenin tam aksinin ise kesin olduğu konusunda dinleyici emindir ve bu konudaki önvarsayımlar doğru kabul edilmektedir. Bu iki kategori diğer önvarsayım türlerinden farklı olarak anlatılanı değil anlatılmayı veya anlatılanın ardındaki gerçeği hatırlatmayı incelemektedir.

Önvarsayım sınıflandırmaları üzerine yapılan çalışmalarda, önvarsayım kategorilerinin belirlenmesinde dil bilgisel ve söz dizimsel unsurların kullanıldığı dikkat çekmektedir. “Önvarsayım Göstericileri” başlığını taşıyan bir sonraki bölümde Türkiye Türkçesinde kullanılan işaretleyicilerden bahsedilmiştir.

3. Önvarsayım Göstericileri

Hem anlambilimsel hem de edimbilimsel bir olgu olarak değerlendirilmesi gereken önvarsayım, söylem içerisinde yer alırken dil bilgisel ve söz dizimsel unsurlardan yararlanmaktadır. Konuşurun sözeleme esnasında söylem aralarına serpiştirdiği bu unsurlar dinleyici açısından ipucu niteliğindedir. Dinleyici bu ipuçları sayesinde metnin yalnızca görünen değil görünmeyen arka planını da çözümlemeye çalışmaktadır. İletişim bir tarafıyla katılımcılar tarafından üretilen metni çözümleme, söylemi değerlendirme süreçlerini barındırırken diğer taraftan bilgi edinme ve bilgiyi hatırlama işlemlerini içermektedir. Dolayısıyla sözceler içine yerleştirilmiş ipuçlarının yorumlanması önem taşımaktadır. Bu yorumlama süreci içerisinde iki tip bilgi dinleyicinin zihninde işlem görür: eski/genel bilgi ve yeni (sonradan edinilen) bilgi. Eski/genel bilgi, dinleyici açısından ön kabul gerektirmektedir. Bunun çözümlenmesi ile önvarsayımlar oluşarak eski bilgi ile vakit kaybetmek yerine yeni yani sonradan edinilen bilginin işleme sürecine geçilmiş olunmaktadır. Bir dizi işlem gerektiren tüm bu varsayma eyleminin yardımcı unsurlarına *önvarsayım göstericileri*³ denmektedir. Levinson, önvarsayımların belirli ya da genel olarak yüzey yapısının çeşitli kısımlarına bağlı gibi görüldüğünü söylediği bu önvarsayım göstericilerinin dilsel öğelerden oluştuğuna vurgu yapmaktadır (2003, s. 179). Kimi sözcelerin kodladıkları kavramlardan fazlasını içerdiklerine dikkat çeken Sperber ve Wilson (2007, s. 378, 379), çeşitli dilsel yapıların sözün doğruluk koşulundan daha fazlasına katkıda bulunduğuna dikkat çekmektedir. Önvarsayım göstericilerinin bu yönüne vurgu yapan araştırmacı için bu dilsel unsurlar, anlamın açıkça çözümlenmeyen yönünü kodlamaktadır.

Genel olarak dil bilgisel ve söz dizimsel görünüm sunan göstericiler bu çalışmada yapısal özelliklerine göre sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Morfolojik, sözlüksel, söz dizimsel unsurlar olarak değerlendirilecek olan önvarsayım göstericileri sözce içindeki görünümleri ve içerdikleri gerektirimlerle aşağıdaki gibi ele alınabilir.

3.1. Morfolojik Yapılarla Kurulan Göstericiler

3.1.1. İyelikli Göstericiler: Önvarsayım gösteren ipuçları kimi zaman yalnızca eklerle aktarılabilir. Yüzey yapıda görünen bu parçalar arasında iyelik ekleri gelmektedir. Bir varlığın/nesnenin kime/neye ait olduğunu gösteren bu ek grubu, aitlik belirtilen varlığın/nesnenin hatırlatıcılığı işlevini üstlenmektedir. Bu tip kullanımlar doğrudan varlığın/nesnenin kendisine yönelik gönderimde bulunmaktadır. “Annemin dikiş makinesi bozuldu.” sözcesinde makinenin bozulması anlamı öncelik taşıırken konuşurun

³ Kimi çalışmada [Koşaner ve Oktar, (2006); Çelteç, (2008), Karaoğlu (2021)] *önvarsayım tetikleyicileri* (presupposition triggers) olarak geçen kavram için bu çalışmada *gösterici* terimi tercih edilmiştir. Burada kastedilen anlam, önvarsayımı tetikleyen ya da başlatan unsurlar değil gösteren unsurlar olduğu için tetikleyici kavramının yerine gösterici ifadesinin kullanılması daha uygun görünmektedir.

bir annesinin ve annesinin de bir dikiş makinesinin olduğu bilgisi arka planda yer almaktadır. Dinleyici bu sözcüden hareketle dikiş makinesinin bozulması durumunun art alanına ulaşmakla birlikte konuşurun annesinin bir dikiş makinesi olduğunu önvarsayımına sahip olmaktadır. Önvarsayılan bu bilgi ise katılımcılar arasında yinelenmemektedir. Aynı şekilde 31. tümcede babasının araba rengini vurgulayan konuşur için amaç edinilen durum, rengin belirtilmesini sağlamaktır. Babanın ve arabanın varlığı, renk vurgusundan daha önemli değildir.

(30) *Annemin dikiş makinesi bozuldu.*

(31) *Babamın arabası kırmızıydı.*

İyelikli önvarsayım göstericileri, daha önceki bölümde de dile getirildiği gibi varoluşsal önvarsayım kategorisi örnekleri sunmaktadır. Örneklerden anlaşılacağı üzere anneye ait bir dikiş makinesi ve babaya ait bir arabanın varlığını gösteren bu iyelik ekleri kendi tümceleri içerisinde konuşurun annesi ve babasının varlığını daha arka planda örtük olarak kodlamaktadır. Ancak bu ikincil iyelikli grup konuşurların anne ve babasının varlığının sorgulanmasına izin vermeyeceği için üzerinde durulan bilgiler arasında dikkate alınmamaktadır. İyelik ekleriyle işaretlenen göstericiler, önvarsayım türleri arasında varoluşsal önvarsayım kategorisinde değerlendirilmekte ve göstericinin işaret ettiği varlığın/nesnenin “var olduğu” bilgisini sunmaktadır.

3.1.2. Aitlik Ekli Göstericiler: Önvarsayımın taraflar arasında geçerli ve anlamlı olabilmesi için en temel koşul olan bağlamsal ortaklık ya da diğer bir deyişle ortak zeminin varlığı aitlik ekiyle yapılan gösterimler için de geçerlidir. Aitlik eklerinin birincil işlevi varlık/nesne ve onun ait olduğu diğer bir varlık/nesne arasındaki bağlantıyı göstermektir. Söz dizimsel olarak bir tür öge veya unsur eksiltisi yolu olarak kullanılan bu biçimbirim (-ki), katılımcılar arasındaki ortak bilgilerin alışverişinde kestirme bir yol olarak tercih edilmektedir. Dolayısıyla önvarsayım gerektiren bu kullanım, tarafların ön bilgi sahibi olmalarını gerektirmektedir. Örneğin aşağıda yer alan tümcelerden ilkinde *akşamkiler* sözcüğü ile kodlanan ancak yalnızca konuşurlar arasında bilinen durumlar/olaylar tekrar yinelenmeden -ki eki ile verilmektedir. (32) numaralı tümcede *akşamkilerle* anlatılmaya çalışılan akşam bir mekâna gelecek olan başka kişiler ya da akşam gerçekleşmiş veya gerçekleşecek olan durumlar/olaylar da olabilir. (33)'te *dün sabahkilerle* kodlanan, konuşur ve dinleyici arasındaki bağlamda gizli olan ortak anlam, konuşma anının gerisinde kalan olay/durum için önvarsayımsal nitelik göstermektedir. Bu ve bunun gibi sözcüden üretilen anlamların hangisinin gerçek ya da geçerli olduğu bilgisine yalnızca dinleyici sahip olduğunda o zaman önvarsayımın varlığından bahsetmek mümkün olacaktır. -ki ile gösterilen önvarsayımların varlığı, konuşurun sunduğu bilginin dinleyici açısından tanıdığı bilgi ile örtüşmesine bağlıdır.

(32) *Akşamkileri düşündükçe çok heyecanlanıyorum.*

(33) *Dün sabahkiler beni mutlu etti.*

(34) numaralı örnekte ilk örneklerden farklı bir durum söz konusudur. -ki ekiyle gösterilen önvarsayımın ortaya konması yaz- eylemi ile desteklenmektedir. Dinleyici konuşurun neyi kastettiğini anlamasa dahi yazma eyleminden hareketle yazı yazmaya yarayan bir nesnenin istendiği çıkarımında bulunabilmektedir. Yüklemcil ögede yer alan sözcükle beraber kabullenilen çıkarım, *kalem* gibi nesnenin varlığının yazma eylemi ile eşleşebileceğinden önvarsayımsal bilgiyi dinleyiciye sunmaktadır.

(34) *Seninkini bana verirsen daha güzel yazabilirim.*

Yukarıdaki durum aitlik eki ile gösterilen önvarsayımı örneklemelektedir ancak doğrudan önvarsayımı verdiğini söylemek yanlış olacaktır. Yüklemcil ögedeki eylemle desteklenmeme durumunda nasıl bir sonucun ortaya çıktığına bakmak gerekmektedir. Ancak bu şekilde adlarla birlikte kullanılan *-ki* ekinin doğrudan önvarsayımı gösterip göstermediği anlaşılabilir. İkinci tümceye benzer şekilde *-ki* eki almış adlarla kullanılan bir sözcüğün geçtiği tümce için aşağıdaki örneğe bakıldığında önvarsayımsal olarak bu sonuca ulaşılabilir. Yine yüklemcil ögede yer alan *gel-* eyleminden hareketle gelecek olanların dinleyicinin tanıdığı birileri olma olasılığı varsayılmaktadır. Burada iki tür bilgi ortaya çıkmaktadır: Gelecek olanların dinleyicinin tanıdığı olduğuna emin olunan *kesin bilgi* ve tanıdık olunan kişilerin hangileri olduğu yönündeki *olası bilgi*. Bu durumda, ikili ayrımında (kesin bilgi-olası bilgi) önvarsayım yaklaşan bilgi türü ilkidir çünkü önvarsayımlar sunulan satır arası bilginin kesinliği konusunda dinleyicide soru işareti oluşturmamaktadır. Ön kabullü olan bu bilgi hakkında taraflar ayrıca bir konuşma gerçekleştirilmemektedir.

(35) *Seninkiler bize gelecekmiş.*

Adılın üzerine aldığı *-ki* ekinin varlığı bu kez yüklemcil ögeden yararlanmakla birlikte bir önceki örnekteki kadar doğrudan ona bağımlı bir görünüm sergilememektedir. Ancak *-ki* ekinin yer aldığı tümcelerdeki önvarsayımlar yine bu ekin varlığı ile ortaya çıkmaktadır. Aitlik eki ile gösterilen önvarsayımlar varoluşsal önvarsayım içerisinde değerlendirilmelidir.

3.2. Sözlüksel Yapılarla Kurulan Göstericiler

3.2.1. Adlar: Varoluşsal önvarsayım içinde değerlendirilebilecek en önemli bulgulardan biri de adların gösterdikleri varlıklardır. Bahsi geçen bu varlıklar, özel adla veya cins adla işaretlenmiş canlı ya da cansız olabilmektedir. Ad kategorisindeki sözcüklerin gösterdiği varlıkların niteliği, niceliği, kimliği vs., konuşurlar arasındaki ortak zeminde yeniden söze dahil edilmemektedir.

(36) *Ahmet, sınıfın en çalışkan öğrencisidir.*

(37) *Ahmet'in kedisi kayboldu.*

Yukarıdaki tümcelerde yer alan *Ahmet* ve *Ahmet'in kedisi* söylem esnasında dinleyici açısından tekrar bir sorgulama sürecine maruz kalan bilgiler değildir ya da en azından konuşuru öyle olduğunu varsaymaktadır. Bunlar, dinleyici için ön kabulden geçmiş ve varlığı sorgulanmayacak bilgilerdir. Konuşur bu bilişle dinleyicinin önvarsayımına sunduğu (36)'da Ahmet diye biri var ve (37)'de çift katmanlı denebilecek olan Ahmet diye biri var ve Ahmet diye birinin kedisi var bilgilerini sorgusuz karşısındakine iletmektedir. Her zaman söylendiği gibi konuşurun ve dinleyicinin ortak bağlamı paylaşıyor olması koşuldur. Aksi takdirde Ahmet'i tanımayan biri için Ahmet'in varlığı da kedisi de anlamsız olacaktır. Yukarıdaki gibi adların gösterdiği varlık önvarsayımıyla ilgili bilgi, tümcenin zaman işaretleyicisi değiştiğinde farklılık göstermeye meyillidir. Geçmiş zamanla çekimlenen eylemler tümceyi yönettiğinde bu kez durum Ahmet var mı yok mu boyutuna evrilmektedir.

(38) *Ahmet, sınıfın en çalışkan öğrencisiymiş/öğrencisiydi.*

(39) *Ahmet'in kedisi kaybolmuştu.*

İlk iki tümcenin (38) ve (39)'daki gibi geçmiş zaman formlu hali düşünüldüğünde bu kez Ahmet'in varlığı, Ahmet diye birinin varlığını önvarsayım ile bilen dinleyici için şüpheli hale gelmektedir. Ahmet'in hayatta olup olmadığı ya da artık Ahmet'in sınıfın en çalışkanı olup olmadığı gibi kesinliğinden şüphe duyulan bilgiler söz konusu olduğunda

önvarsayımlar etkisiz ve geçersizleşmektedir. Dolayısıyla bu durum, önvarsayımların adlarla gösteriminde tümcenin taşıdığı zamanın önemini geçerli kılmaktadır. Böylece önvarsayımların geçmiş zaman haricindeki zamanlarda çalıştığını söylemek mümkündür. Ahmet'in varlığı için geçmişte ya da şimdi yaşamış olması konusunda dinleyici tereddütte kalabilmektedir fakat "Ahmet diye biri dünyaya gelmiş" konusu kesin bilgi kümesi içinde değerlendirilmektedir.

3.2.2. Eylemler: Ad kategorisindeki sözcükler gibi eylemler de anlamları sayesinde dinleyiciyi önvarsayıma ulaştırmaktadır. *Bırak-*, *pişman ol-*, *terk et-*, *ayrıl-*, *vazgeç-*, *gel-* gibi eylemler alışkanlık bildiren durumları ilettiğinde önvarsayımsal olarak önden başka eylemleri çağrıştırmaktadır. Green; *de-*, *kastet-*, *ispat et-*, *açık ol-* gibi bilgisel eylemler ve *sevin-*, *şaşır-*, *hayret et-* gibi duygu eylemlerini tamlayan tamlayıcıların önermelerinin de önvarsayılan doğru olarak kabul edildiğine dikkat çekmektedir (1987, s. 73). Bu eylemler gerçekleştiğinde eylemin yüklenicisinin hareket yapılmadan önce başka bir hareketi tamamladığı farz edilmektedir. Örneğin bir yerden gelmek için önceden bir yere gidilmiş olması gerekmektedir. Bu gibi eylemlerin gerektirme ilişkisi taşıdıkları açıkça görülmektedir.

(40) *Ayşe okuldan geldi.*

(41) *Ali sigara içme alışkanlığını terk etti.*

Yukarıda yer alan tümcelerdeki *gel-* ve *terk et-* eylemleri "Ayşe okula gitmişti." ve "Ali eskiden sigara içiyordu." tümcelerini gerektirmektedir. Bu gerektirimler ise önvarsayımları oluşturarak konuşur ve dinleyici arasında bu bilginin yeniden konuşulma aşamasını geçirmeye yardımcı olmaktadır. Levinson, *olgusal önvarsayım bildirici* olarak nitelediği *bırak-* eyleminin yer aldığı (3) için verilen bilginin kaynağının yetersiz olduğuna inanmaktadır (2003, s. 180).

(42) *John Cambridge'den ayrılmadan önce dilbilim ile ilgilenmeyi bıraktı.*

Levinson'un örneklediği tümce üzerinden tümcenin kaynağına yönelik yaptığı belirsizlik yorumu bırakma işinin zamanına yönelik olabilir. Ancak belirsizlik bir tarafa, John'un bir zamanlar dilbilimle ilgilendiği gerçeği de dinleyici açısından kesinlik taşımaktadır. Önvarsayılan bu bilgi John'un Cambridge'de olduğu zamana denk gelmektedir (*John, Cambridge'deyken dilbilimle ilgileniyordu.*). Dinleyici sözceden bu yargıya ulaşma noktasında zorluk yaşamamaktadır. Dolayısıyla konuşurun sunduğu önerme birden fazla alt bileşeni barındırmakla birlikte bu bileşenlerin bir kısmı kesinlik taşırken bir kısmı da olasılık barındırmaktadır. İşin kesinlik kısmında yer alan veriler ise önvarsayımlarla örtüşmektedir. Tabii Levinson'un örneği, yalnızca *bırak-* eyleminin içerdiği eskiden yapıyor olma durumunun haricinde John'un Cambridge'den ayrılması önvarsayımını da göstermektedir. Birleşik yapılu tümcelerdeki bu durum ise ayrı bir gösterici türü olarak değerlendirileceğinden ileriki bölümlerde ele alınacaktır.

(43) *Birden çok zengin olduğunu düşünsene.*

(43)' > Şu an için zengin değil.

(44) *Ayşe'nin iki yılda doktor olduğumu hayal ettim.*

(44)' > Ayşe şu an doktor değil.

(45) *Ali yanında kimse yokmuş gibi davrandı.*

(45)' > Ali'nin yanında birileri var.

Çoğunlukla alışkanlık ve davranış bildiren *bırak-*, *terk et-*, *pişman ol-* gibi eylemleri içeren tümcelerin bildirdiği önvarsayımsal sunumların yanı sıra *düşün-*, *hayal et-*, *farz et-*,

düşle-, *gibi yap-/davran-* vb. eylemleri içeren sözcelerde sözün üreticisinin bahsini ettiği kişi ya da durumla ilgili tam ters ilişkinin olduğu vurgusu dikkat çekmektedir. Yukarıdaki tümceler [(bk. (43)-(45)] olgusal olmayan ve karşı olgusal önvaryayım olarak adlandırılan önvaryayım örnekleridir. Bu anlamsal alan sözün muhatabına sunulan bilginin gerçekte olmadığı algısını oluşturarak aksinin gerçekliğini göstermektedir. Sözün üretildiği an için doğru ve geçerli olmayan *zenginlik*, *doktor olma*, *yalnızlık* durumları dinleyiciye yüklemcil ögede yer alan eylemin yardımı ile gerçek dışılığı çağrıştırmaktadır. Bu gibi kullanımlarda baş rol *düşün-*, *hayal et-* ve *gibi davran-* eylemlerinin üzerindedir. Söz konusu durumun sağlaması ana tümcedeki eylemin şekli değiştiğinde yapılmaktadır: “Birden çok zengin oldu.”, “Ayşe iki yılda doktor oldu.”, “Ali’nin yanında kimse yoktu.” (43), (44) ve (45)’te sunulan bilgiler böylece değiştirildiğinde bu kez daha farklı bir durum ortaya çıkmakta ve bahsi edilen eylemlerin (*düşün-*, *hayal et-*, *gibi davran-*) önvaryayımına etkisi daha belirgin hale gelmektedir.

3.2.3. Belirteçler: Yavuz, söylem çözümlemesinin sözcenin önvaryayımının olası önvaryayım olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve konuşurun da bunu bağlam içinde ifade ettiğinde ancak gerçek olabildiği belirtmektedir. Bir söyleşim ortamında konuşur, dinleyicinin bazı kesin ve gerekli bilgilere sahip olduğunu varsayarak birçok bilgiyi sözel olarak ifade etmeden geçer. Bu nedenle söylemek istenen bu sözcükler üzerinden anlaşılabilir. Sözcelerin anlaşılmasında bazı dilsel belirteçler, önvaryayımın neler olduğunu açığa çıkarmak amacıyla belirlenmelidir (2001, s. 50, 73). Bu belirleme işlemine yardımcı olan belirteçler zamansal gönderimlerde bulunarak konuşurun bahsini ettiği olay ya da durumun başka bir olay ya da duruma olan konumunu, öncelik sonralığını ve varlığını göstermesi bakımından belirgin bir rol oynamaktadır.

Levinson, bu kategorinin sözceye önvaryayımsal katkısı kadar zaman belirteçlerinin belirttiği ifadelerde ana eylemin olumsuzlamadan etkilenmediğini de aşağıda verdiği örnekle açıklamaya çalışmaktadır (2003, s. 179).

(46) *John Cambridge’den ayrılmadan önce dilbilim yapıyordu.*

(46)’> *John Cambridge’den ayrıldı.*

(46) numaralı tümcenin olumsuz hali “John Cambridge’den ayrılmadan önce dilbilim yapmıyordu.” şeklinde düşünülürken John’un Cambridge’den ayrıldığı gerçeği değişmemektedir. *Önce, sonra, beri, itibaren* gibi belirteçlerle işaretlenen tümcelerde bu belirteçlerin önüne gelen olayın/durumun varlığı ya da gerçekleşmiş/gerçekleşmemiş olma durumu değişmemektedir. Aşağıda yer alan (47) numaralı örnekte Levinson’un verdiği örneğe benzer biçimde zaman bildiren belirteçle gösterilen bir önvaryayımın varlığı dikkat çekmektedir. Dinleyici açısından katılımcılar arasında tekrar değerlendirmesi yapılmayan nokta sözün üreticisi olan konuşurun evden çıkmasıdır. Bu gibi tümcelerde konuşurun vurgulamak istediği okula gitmesidir. Evden çıkılmış olunması okula gidilen zamanı kodlayan yardımcı ve seçimlik unsur olarak sözceme içerisinde görev yapmaktadır. Böylece dinleyicinin zihninde karşısındakinin evden çıktığı önvaryayımı yer etmektedir.

(47) *Evden çıktıktan sonra okula gittim.*

Zaman belirteçlerinin yan tümce içerisindeki varlığı ana eyleme etki etmemekle beraber Levinson’ın ana eylem dediği yüklemcil eylemdeki zaman bildiren eklerin kullanım durumu önvaryayımın doğasına etki edebilmektedir. Yukarıdaki tümceye benzer şekilde *okula git-* eylem öbeği gelecek zaman bildiren bir ekle çekimlendiğinde (bk. örnek 48) bu kez dinleyici bilişsel olarak (3) numaralı tümcedekinden daha farklı bir işlem yaparak daha *evden çıkılmamış* ve *henüz okula gidilmemiş* önvaryayımına ulaşacaktır. Görüldüğü gibi aynı belirteçle işaretlenen yan tümce eylemi, yüklemcil ögenin zamansal

durumu değiştiğinde daha farklı bir işleyişe sahip olmaktadır. Dolayısıyla önvarsayımsal göstericiler hiçbir zaman tek başına değerlendirilememektedir. İçerisinde bulunduğu tümcenin morfolojik ya da sözlüksel her türlü göstericisi ile uyumlu çalışmak zorundadır.

(48) *Evden çıktuktan sonra okula gideceğim.*

(49) *Sabahtan beri yüzüm gülmüyor.*

(49)' > *Demek ki daha öncesinde mutluydu.*

(50) *Senden itibaren daha çok çalışıyorum.*

(50)' > *Demek ki eskiden daha az çalışıyordum.*

Zaman bildiren belirteçler, yüklemcil ögenin zamansal değeri ne olursa olsun her daim önvarsayım göstericisi olma işlevini sürdürmektedir. Ancak zamanın geçmiş, şimdi ya da gelecek bildirme durumlarına göre önvarsayımın odağı değişkenlik göstermektedir. Geçmiş ve şimdiki zaman bildiren tümcelerde *önce, sonra, beri, itibaren* gibi belirteçler (bk. 48. ve 49. örnekler) yalnızca eylemler değil ad türünden sözcüklerle beraber kullanıldığında da önvarsayımsal yargıların oluşmasına yardımcı olmaktadır. (48) numaralı tümcede *sabahtan beri* öbeği bahsi edilen zamana kadar mutlu olduğu ve sözün üretildiği vaktin günün ilerleyen saatleri olduğunu düşündürürken (49) numaralı örnekte konuşurun karşısındaki ile tanıştığı/karşılaştığı andan sonrasını aktardığı ve "sen" denilen kişiden öncesinde daha az çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu yargıların oluşmasını sağlayan birincil gösterici *beri* ve *itibaren* belirteçleridir. Tüm bu örneklerle dinleyicinin vardığı önvarsayım dinleyici tarafından (49)' ve (50)' numaralı tümcelerdeki gibi yorumlanmaktadır.

(51) *Genç, çoktan sınavına çalışmıştı.*

(52) *Sen hala/yine buralarda mı geziyorsun?*

(53) *Ne zamandır sinemaya gitmeyi planlıyorum.*

(54) *Daha önce Ankara'da yaşıyordum.*

Edat öbeği içinde yer alan zamansal belirteçler müstakil olarak tümcede yer aldıklarında da önvarsayımların oluşmasını sağlamaktadır. *Çoktan, hala, yine, ne zamandır, daha önce* gibi belirteçlerin sunduğu anlam, bir durumun/olayın eskiden beri ya aynı ya da farklı olduğu yönünde içerik üretmektedir. (51)-(53) arasındaki bu bakış açısıyla incelendiğinde ana tümcede yer alan eylemlerin gerçekleşme sürecinin eskiden beri var olduğu yönünde yorumda bulunulabilmektedir. (54) numaralı tümcede ise konuşurun artık Ankara'da yaşamadığı önvarsayımı ortaya çıkmaktadır. Sözün muhatabı bu ön bilgiye sahip olmasa dahi *daha önce* belirteci vasıtasıyla eskiden orada yaşadığı bilgisine çıkarımda bulunabilecektir.

3.2.4. Soru sözcükleri: *Nasıl, kim, ne zaman, nerede* gibi soru sözcüklerinin birincil işlevi tümcede kesinliğinden emin olunmayan, şüphe duyulan bilgileri kodlamaktadır. Ancak bu birincil işleve ek olarak edimbilimsel bakış açısıyla değerlendirildiğinde soru sözcüklerinin kullanıldığı tümcelerde önvarsayımsal bilgilerin gösterimini de dile getirmek gerekmektedir. Soru sözcükleri özellikle geçmiş zaman bildiren tümcelerde önvarsayımı kodlamaktadır. Olay ya da durumun bitmiş, tamamlanmış olması gerekmektedir, bu da ana ya da yan tümcelerde bildirilen eylemin gerçekleştiği yönünde önvarsayımda bulunmayı sağlamaktadır. Bu durumun gerektirme ilişkisi içerdiğini söyleyen Wilson ve Sperber'a göre soru sözcüklü tümcelerde seçimlik ön plan-arka plan çiftleri arasından konuşura tercih hakkı tanınmaktadır (1979, s. 322). Örneğin aşağıda yer alan tümcelerde sırasıyla Ali'nin okuldan geldiği, Ayşe'nin eve döndüğü ve öğrencilerin

sınıfı boşalttığı bilgilerine ulaşmak mümkündür. Muhataba bitimli eylemin arka plan bilgisini sunan soru sözcükleri (X)' ile gösterilen gerektirim yorumlarını içerecek şekilde önvarsayımları göstermeye yardımcı ipuçları olarak ele alınmalıdır.

(55) *Ali okuldan ne zaman geldi?*

(55)' > Demek ki Ali geldi.

(56) *Ayşe neden eve geri döndü?*

(56)' > Demek ki Ayşe döndü.

(57) *Sınıftaki öğrenciler sınıf nasıl bir anda boşaltdı?*

(57)' > Demek ki öğrenciler sınıfı boşaltdı.

3.3. Söz Dizimsel Yapılarla Kurulan Göstericiler

Doğası gereği önvarsayım içeren tümcelerin en az bir varlık gösterimi içermesi gerekmektedir (ör. "Ali'nin bilgisayar var."> Ali var ve Ali'nin bilgisayar var). Ancak karşılıklı sözcüğe üretme işleminde ya da diğer bir deyişle iletişim esnasında karşı tarafın işine yarayabilecek bilgiler arasında olan fakat bununla ilgili de fazladan zihinsel işlem gerektirmeyen önvarsayımlar, *Ali'nin bilgisayar* örneğindeki kadar eksilteli yapılmayacaktır. Birden fazla bilgi katmanı içeren sözcükler en az bir varlık bildirimini yanı sıra durum veya hareket bildirici ifadeler de içermektedir. Klasik dil bilgisinde basit yapı tümceler olarak örneklenen "Ali geldi.", "Ali bir öğretmendir." gibi tümceler varlık bildiren ad haricinde önvarsayımsal bilgi taşımamaktadır. Tabii söz konusu tümcelere başka varlık adları eklendikçe önvarsayımın göstergeleri artış göstermektedir. Benzer durum birleşik yapı olarak nitelenen ve birden fazla eylem barındıran tümceler için de geçerlidir. Eylemin/hareketin sayısı arttıkça önvarsayılan bilgi de nicel olarak değişme eğilimi içerisine girmektedir. Wilson, çalışmasında bu durumu aşağıdaki örnek üzerinden anlatmaya çalışmakta ve önvarsayımsal yaklaşımda basit bir bildirim önvarsayımlarının içe yerleşik, birleşik ya da ayrıık olduğu tüm tümceler için de geçerli olduğunu kabul etmektedir. Ona göre (58)-(61) arasındaki tüm tümceler, (62)'yi varsaymaktadır (1973, s. 34):

(58) *Celia örgü örmeyi bıraktı mı?*

(59) *Ya Celia örgü örmeyi bıraktı ya da kardeşi evi terk etti.*

(60) *Celia örgü örmeyi bırakırsa, sana eski gri bonemi veririm.*

(61) *Celia örgü örmeyi bıraktı ve çatı çöktü.*

(62) *Bir zamanlar Celia örgü örüyordu.*

Bu başlık altında değerlendirilen birleşik yapı tümceler eylemsi eki almış sözcük içerimleri, koşullu yapıları ve tümcesel düzeyde bağlaç kullanımlarını göstermektedir. Tümce kuruluşuna katılan eylem ve varlık sayısı arttıkça varsayılan bilgi de o oranda artış yaşamaktadır. (63) numaralı örnekte önvarsayılan eylem annenin gelmesi; (64) numaralı örnekte ise Ali'nin elindeki yere düşürmesidir. Söz konusu her iki eylem de uykuya dalma ve görme eylemlerinden önce gerçekleşip bitmeleri bakımından dinleyici bakış açısıyla önvarsayımsal değer taşımaktadır. Önvarsayım içeren tümcelerde unutulmaması gereken önemli bir husus, tümceye katılan unsur arttıkça önvarsayımların da çeşitlendiği gerçeğidir. Özellikle birleşik yapı tümcelerde ana tümcenin bildirdiği yargıdan önce gerçekleşmiş eylemlerin varlığı önvarsayılan bilgi olarak değerlendirilirken bir yanda da yine aynı tümce içinde yer alan varlık adları, zaman belirteçleri de önvarsayımları işaretlemektedir. 63. örnekteki *çoktan* belirteci uyuma işinin uzun süredir gerçekleşmekte

olduğu yönünde fikir sunmaktadır. Yine *annesi* sözcüğünde yer alan iyelik ekinin varlığı, o “annenin” o “çocuğa” ait olduğunu, çocuğun annesinin var olduğunu göstermeye ya da 8. örnekte “Ali” diye birinin varlığı ve Ali’nin elinde bir şeyler olduğu önvarsayımlarını taşımaya yardımcı olmaktadır.

(63) *Annesi geldiğinde çocuk çoktan uykuya dalmıştı.*

(64) *Ali’nin elindekini yere düşürdüğünü arkadaşı gördü.*

Tümcenin yapısal durumu içerisinde koşul tümceleri de değerlendirmeye almak gerekmektedir. Farklı yapısal birleşmeleri barındıran koşul yapılarında önvarsayılan bilgi tümcede sunulan/iletilebilir bilginin aksi yönünde gerçekleşmektedir. Aşağıdaki örneklerde sunulan bilgi ile arka planda varsayılan bilgi farklılık göstermektedir.

(65) *Yağmur durursa dışarı çıkabiliriz.*

(65)'> Dışarıda yağmur yağıyor.

(66) *Ayşe çarşıya geldiğinde bana haber ver.*

(66)'> Ayşe henüz çarşıya gelmedi.

(67) *Sınava sıkıca çalıştın mı başarırısın.*

(67)'> Çok çalışılmazsa başarısız olunur.

(68) *Geri vermek üzere ayakkabımı alabilirsin.*

(68)'> Demek ki ayakkabı ödünç verildi.

(65)-(68) arasında verilen tümcelerin her biri koşul içeriğine sahiptir ve bir olayın gerçekleşmesinin ya konuşur tarafından sunulan ya da doğal yolla gerçekleşen koşulları bulunmaktadır. (65) numaralı tümce dışarı çıkabilmenin koşulu yağmurun yağmamasına bağlamakla birlikte konuşma esnasında yağmurun yağdığı yönünde önvarsayımın oluşmasını sağlamaktadır. (66)’da konuşurun kendisine haber verilmesini Ayşe’nin çarşıya gelmesi durumunda tercih etmektedir. Aynı zamanda, zaman anlamı da taşıyan koşullu yan tümce dinleyiciye Ayşe’nin henüz gelmediği imasını sezdirmektedir çünkü Ayşe gelmiş olsaydı konuşur haber verilmesi yönünde bir istekte bulunmayacaktı. Bu bilgiler ışığında dinleyici Ayşe’nin gelmediği önvarsayımını yapmaktadır. (67) numaralı tümce muhatabına sınavda başarılı olmanın yolunu göstermekte ve bunun da sıkıca çalışmaktan geçtiği yönünde telkinde bulunmaktadır. Böylesi bir bilginin sunulduğu durumda dinleyici sıkıca çalışılmaması halinde başarısız olunacağı şeklinde akıl yürütmede bulunmaktadır. Dolayısıyla sözün muhatabı açısından koşullu yapıyla verilen bilginin tam aksi düşünüldüğünde başarısız olunabileceği çıkarımı varsayımsal nitelik taşımaktadır. (68) numaralı örnek daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi sezdirim ve önvarsayımın birbiri ile örtüşen doğasını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Aslında ayakkabısını ödünç verdiği imasında bulunan konuşur, karşısındakine bunu *geri vermek üzere* koşullu yapısı ile sunmaya çalışmaktadır. Bu yapının neyi ima ettiğini algılayan dinleyici için verilen ayakkabının kullanıldıktan sonra geri verilmesi gerektiği bilgisi önvarsayım olarak değerlendirilmektedir.

İster eylemsili ister koşul yapıları olsun birleşik yapıları tümceler, birden fazla hareket, eylem, olay veya durum içereceğinden farklı anlam katmanlarını barındırması doğaldır. Bu özellik gereği konuşurlar, üzerinde tekrar durulmayan ya da ön bilgi şeklinde geçilmeyen arka plan bilgilerini her seferinde doğru veya geçerli kabul ederek sözcüde sunulan asıl bilgiyle işlem yapılmasını sağlamaktadır. “*Annesi geldiğinde çocuk çoktan uykuya dalmıştı.*” ya da “*Yağmur durursa dışarı çıkabiliriz.*” gibi birleşik yapıları tümcelerde geçerli olan birincil odak bilgisi yan tümcede yer alan annenın gelmesi ya da yağmurun

durmaması değil, *çocuğun uyuması ve dışarı çıkılması* durumlarıdır. Hem zamansal hem de koşullu durum sunan *annenin gelmesi* ve *yağmurun durması* ikincil odak bilgisi görünümü sergilemektedir. Birleşik yapılı bu gibi tümcelerde ikincil odak, arka planında iletilenin aksi yönde durumların varsayımını içermektedir.

Sonuç

İletişim esnasında katılımcılar duygu ve düşüncelerini açık ya da tam tersi örtük yolla/yollarla aktarmaktadır. Açık ve örtük anlatımın tam ortasında düşünülebilecek kavramlardan biri ise önvarsayımlardır. Konuşurun sözcüsü içinde, yüzey yapıda izleri bulunan kimi dilsel unsurlar derin anlamları oluşturmaktadır. Bu anlamlar, karşılıklı olarak konuşurlar arasında ön kabul gerektiren bilgileri taşımaktadır. Önvarsayım denen bu bilgiler, konuşurun sözcüsüne serpiştirilen ve üzerinde fazla bilişsel çaba gerektirmeyen deneyimleri, genel-geçer durumları içermektedir.

Önvarsayım üzerine pek çok çalışmanın yapıldığı ve özellikle tanımı, kuramları ve yaklaşımları üzerinde uzlaşıldığı görülmektedir. Anlambilimsel ve edimbilimsel yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılan önvarsayım özellikleri ise şu şekilde sıralanabilir: *olumsuzlama ve sürdürülebilirlik, uzlaşsallık, konuşura aitlik ve uygunluk, tartışılmazlık ve kesinlik, yüzeysel görünümün sunma, gerektirme içeriği, odaklı olmama, göndergesellik.*

Farklı çalışmalardan ve tarafımızca ulaşılan verilerden hareketle ortaya konan önvarsayım özelliklerindeki bu çeşitlilik, benzer şekilde önvarsayım kategorilerinde de görülmektedir. Sözcüde önvarsayımı işaretleyen dilsel göstercilerin belirlediği kategoriler şu alt başlıklar altında değerlendirilmektedir: *anlambilimsel önvarsayım, edimbilimsel önvarsayım, varoluşsal önvarsayım, sözcüksel önvarsayım, karşıolgusal önvarsayım, yapısal önvarsayım, mantıksal önvarsayım, olgusal önvarsayım, olgusal olmayan bir önvarsayım.*

Konuşurun sözcüsünün içine yerleştirdiği, dinleyicinin de bu unsurlardan yola çıkarak çıkarımsal ve bilişsel süreçlerle ya hatırladığı ya da gerektirme ilgisi ile yeniden ürettiği önvarsayımlar, bu çalışmada *morfolojik gösterciler* (iyelikli, aitlik ekli), *sözlüksel gösterciler* (adlar, eylemler, belirteçler, soru sözcükleri) ve *söz dizimsel yapılarla kurulan gösterciler* (birleşik, koşullu yapılı) olmak üzere üç temel kategoride incelenmiştir. Söz konusu göstercilerin tek başına yeterli olmadığı önvarsayım belirleme sürecinde, özellikle temel tümce yüklemine zamanı önvarsayımın geçerli olması için önemli koşullardan biridir. Türkçede önvarsayımın işaretlendiği tümceler incelendiğinde geçmiş zaman bildirimli tümcelerle (ör. "Evden çıktuktan sonra okula gittim.") gelecek zaman işaretleyen tümceler (ör. "Evden çıktuktan sonra okula gideceğim.") arasında bu olgunun varlığı ve geçerliliği arasındaki fark dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada Türkçede kullanılan morfolojik, sözlüksel, söz dizimsel gösterciler genel hatlarıyla sunulmaya çalışılmıştır. Gösterciler, sezgisel olarak üretilen sözcülerden hareketle elde edilmiştir. İlerleyen çalışmalarda hem Türkiye Türkçesi hem de tarihî lehçelerde yazılmış metinlerden oluşturulan derlemde yararlanarak gözden kaçmış olabileceği düşünülen başkaca işaretleyiciler de tespit edilecektir. Böylece Türk dilinde önvarsayımı kodlayan göstercilere daha geniş bir açıyla yaklaşmış, göstercilerin kategorik dağılım ve kullanım alanlarının dönemlere göre izlediği seyir takip edilmiş olacaktır.

Kaynakça

- Akboğa, V. (2023). *Türkçede Sezdirim*. Doktora Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Aktaş, E., Şentürk, L. (2016). Örtülü Anlam Unsurlarının Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Çalışma Kitaplarındaki Yeri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(1), 371-394.
- Atlas, D. J. (2006). *Presupposition*. The Handbook of Pragmatics (ed. Laurence R. Horn – G. Ward). Blackwell Publishing.
- Dijk, T. V. (1977). *Text and Context*. London: Longman.
- Doğan, G. (1990). Bir Edimbilim Kuramı Olarak Bağntı. *Dilbilim Araştırmaları*, 1, 63-73.
- Doğan, G. (1995). Anlamda Dolaylılık. *Dil Araştırmaları*, 6, 138-151.
- Duman, S. (2022). *Edimbilim: Kavramlar, Yöntemler, Alanlar*. Eskişehir: Dorlion Yayınları.
- Gazdar, G. (1979). *Pragmatics: Implicature, Presupposition and Logical Form*. New York: Academic Press.
- Green, G. M. (1987). *Pragmatics and Natural Language Understanding*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. (ed. P. Cole - J. L. Morgan). New York: Academic Press, 41-58.
- Günay, D. (2007). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Karaoğlu, S. (2021). Risâletü'n-Nushiyye'de Önvarsayım Tetikleyicilerinin Çözümlemesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 191-210.
- Korkut, E. (2012). Bile: Kullanım Değerleri: "Bile" Kullanımında Önvarsayımlar ve İmalî Anlamlar. *Turkish Studies*, 7(4), 145-162.
- Koşaner, Ö., Oktar, L. (2006). Önvarsayım tetikleyicileri olarak Önce ve Sonra. XX. *Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, (Haz. Yusuf Çotuksöken ve Nafi Yalçın). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları, 381-393.
- Levinson, S. C. (2003). *Pragmatics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Onan, B. ve Tiryaki, E. N. (2012). Türkçede Örtülü Anlam Oluşturan Unsurlar ve Ana Dili Öğretimindeki İşlevleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 223-240.
- Potts, C. (2014). Presupposition and Implicature. *The Handbook of Contemporary Semantics Theory*, (ed. Shalom Lappin and Chris Fox). Malden, MA: Wiley Blackwell.
- Sperber, D. ve Wilson, D. (2007). *The Oxford Handbook of Contemporary Philosophy* Frank (ed. Frank Jackson, Michael Smith). England: Oxford University Press
- Sperber, D. ve Wilson, D. (1981). Cognition (in Pragmatics), Elsevier Sequoia S.A., Lausanne. Netherlands, 10, 281-286.
- Turan, Ü. D. (2008). Akademik Metinlerde Eski Bilgi Sözceleri, *Dilbilim Araştırmaları*, 1(14).
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

- Vardar, B. vd. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Wilson, D. ve Sperber, D. (1979). Ordered Entailments: An Alternative Presuppositional Theories. *Syntax and Semantics, Presuppositions*, 11, 299-323.
- Wilson, D. (1973). *Presuppositions And Non-Truth Conditionals Semantics*. Doctorate Thesis. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.
- Yavuz, M. (2001). *Metinlerde Edimsel Gösterge Çözümlemesinin Eğitim Amaçlı Kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, E. (2020). Edimbilim. (ed. Erdoğan Boz), *Dilbilim: Teorik ve Uygulamalı Alanlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yule, G. (1996). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.